

LUND UNIVERSITY

En alkoholenkät - och vad sen då? en modell för alkoholundervisning i en sjätte klass Farm, Inger; Andersson, Peter

1981

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Farm, I., & Andersson, P. (1981). *En alkoholenkät - och vad sen då? en modell för alkoholundervisning i en sjätte klass*. (Meddelanden från Socialhögskolan; Vol. 1981, Nr. 2), (Research Reports in Social Work; Vol. 1981, Nr. 2). Socialhögskolan, Lunds universitet.

Total number of authors:
2

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

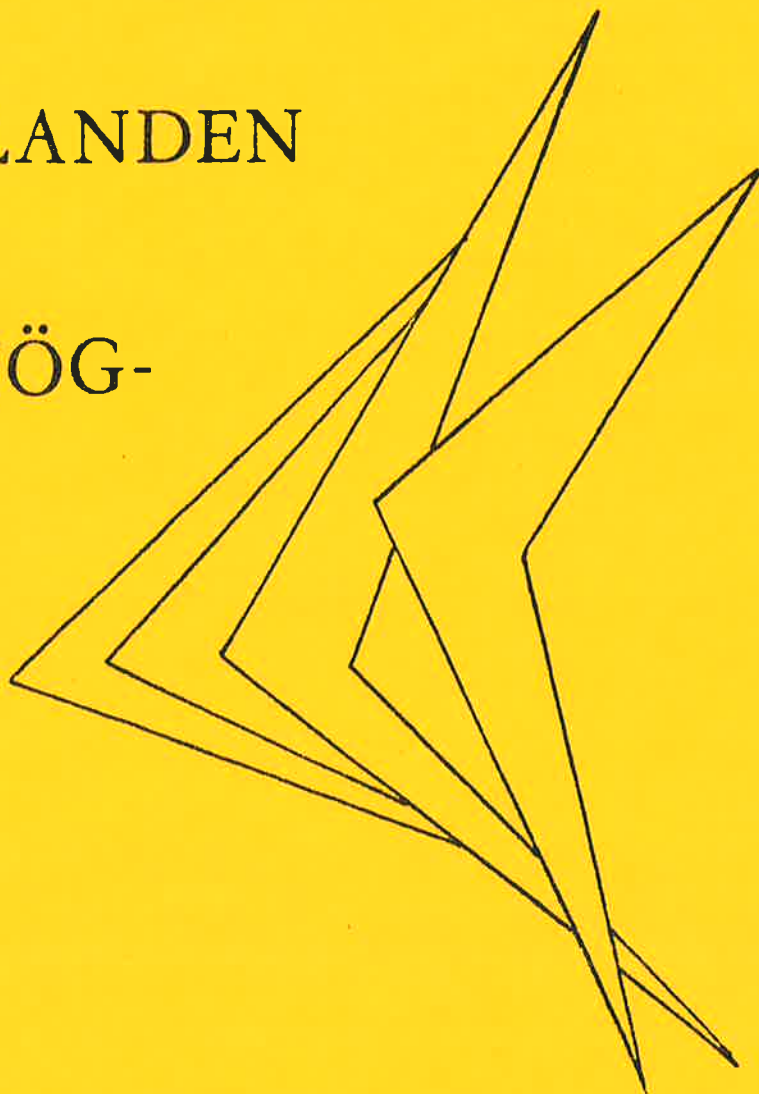
Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

MEDELANDEN
FRÅN
SOCIALHÖG-
SKOLAN

1981:2

INGER FARM
PETER ANDERSSON

EN ALKOHOLENKÄT - OCH VAD SEN DA?

EN MODELL FÖR ALKOHOLUNDERVISNING I EN SJÄTTE KLASS

Lunds universitet
Socialhögskolan

Postadress
Box 23
221 00 LUND
046-10 70 00

Till
"fröken" Annika,
hennes barn och
deras föräldrar

What's drinking?
A mere pause from thinking

Byron

I N N E H Å L L S F Ö R T E C K N I N G

	Sid
1 INLEDNING	
1.1 Bakgrund	1
1.2 Syfte	2
1.3 Vår inställning till barns alkoholbruk	3
2 ANGREPPSSÄTT	
2.1 Målgrupp	4
2.2 Metodval	5
3 BARN OCH ALKOHOL	
3.1 Förändrade dryckesvanor	6
3.2 Skolans undervisning om alkohol, narkotika och tobak (ANT)	9
4 ARBETE I KLASSEN	
4.1 Förankring i skolan	12
4.2 Förankring hos föräldrarna. Föräldramöte 1980-01-30	13
4.3 Lektion 1 1980-02-01. Mötet med klassen	14
4.4 Lektion 2 1980-03-07. Att ta en informationsfilm till sig ...	17
4.5 Lektion 3 1980-03-12. Möte med Arne, en f d alkoholmissbrukare	18
4.6 Lektion 4 1980-03-21. Uppsatsskrivning	19
4.7 Klassmöte 1980-04-09. "Din falska mask"	21
4.8 Lektion 5 1980-04-11. Teckningar	24
4.9 Lektion 6 1980-04-30. Intervjuförberedelser	26
4.10 Föräldramöte 1980-05-20. Om normer	27
4.11 Lektion 7 1980-05-30. Alkoholfrågans komplexitet	29
4.12 Avslutande klassmöte 1980-10-07	31
5 UTVÄRDERING	35
6 SAMMANFATTNING	39
7 LITTERATURFÖRTECKNING	40

1. INLEDNING

1.1 Bakgrund

"Vad vet vi om ungdomarnas alkoholvanor? Vi hör mycket om skoldanser med alkohol, privata fester som urartar, berusade elever vid skolavslutningen, vanemässigt drickande vid veckosluten etc. Vi vill gärna tro att det i vårt område, Tuna rektorsområde, i alla fall inte är så allvarligt. Men vad vet vi om tendenser och barnens egen inställning?"

Med dessa ord inleds en elev- och föräldraenkät om alkohol i årskurserna 6 - 9 vid Tunaskolan i Lund. Enkäterna är utförda under höstterminen 1978. Syftet var att få fram ett brett faktaunderlag för kommande diskussioner mellan skola, elever och föräldrar om elevernas alkoholvanor. Initiativtagare till undersökningen var Hem- och skolaföreningen.

Av rapporten framgår att Tuna-eleverna har något mera utbredda alkoholvanor än genomsnittseleven i riket enligt skolöverstyrelsens undersökningar.

Det som emellertid fångade vårt intresse var föräldrarnas bristande kännedom om sina barns alkoholvanor; "var femte förälder till barn i årskurs 9 känner inte till att deras barn dricker alkohol mer eller mindre regelbundet. De flesta föräldrar har faktiskt en felaktig bild av sina egna tonåringars alkoholbruk."

Många föräldrar uppgav också att det är svårt att tala med barnen om alkohol.

Diskussionsunderlaget är framtaget - men diskussionen uteblir ...

Ännu en förnämlig kartläggning av ett socialt problem tenderade att gå vägen från rapportskrivaren till arkiven utan att på något iakttagbart sätt påverka praxis, i detta fall alkoholkulturen bland eleverna på Tuna-skolan.

- Som föräldrar till barn på skolan,
- som socialarbetare,
- som forskningsstuderande i socialt arbete

ställde vi oss frågan:

EN ALKOHOLENKÄT - OCH VAD SEN DÅ?

1.2 Syfte

I Tuna-undersökningen konstaterades att det föreligger ett avstånd mellan barnens alkoholvanor och föräldrarnas uppfattning om desamma. Det är vår utgångspunkt att detta avstånd är centralt i en diskussion om hur barns och ungdomars alkoholvanor skall kunna påverkas.

Syftet med vårt arbete kan därför sägas vara:

att genom undervisning och deltagande observation studera, öka och fördjupa elevers, föräldrars och skolans kommunikation kring alkohol.

Genom att kontinuerligt uppmärksamma vad som är verksamt i denna process har vi som ytterligare målsättning:

att med vunna erfarenheter som underlag utarbeta principer för hur undervisning om alkohol kan bedrivas i grundskolan, med särskild uppmärksamhet på föräldrarnas betydelse för barnens socialisation av alkohol.

1.3 Vår inställning till barns alkoholbruk

Vi ser barns och ungdomars alkoholvanor som en återspeglning av vuxenvärldens.

Det är viktigt att klargöra skiljelinjen mellan barn- och vuxen- värld när det gäller bruket av alkohol. Alkohol är en del av "vuxenkulturen" på gott och ont, men hör inte hemma bland barn på grundskolenivå.

Vi själva ingår i måttlighetsförbrukarnas skara.

"Såsom i en spegel ..."

2. ANGREPPSSÄTT

2.1 Målgrupp

Tuna-undersökningen genomfördes med hjälp av elever i årskurserna 6 - 9 och deras föräldrar. Svaren visade att de flesta elever gjort sin alkoholdebut vid övergången till eller under det första året på högstadiet.

Då vi menar att ett förebyggande arbete är mera framgångsrikt än att påverka redan befästa vanor, valde vi att inrikta oss på perioden före barnens egentliga alkoholdebut.

Gustav Jahoda har i sin omfattande undersökning av attityder till alkohol bland skolbarn i Glasgow kommit fram till att attityder till alkohol gradvis formas i åldrarna 6 - 10 år. *"The evidence by the parallell adolescent study shows that by the early teens attitudes have already begun to harden and habits of drinking behaviour are being established, so that there is far greater resistance to change"*. (Jahoda, G, 1972, s XV).

Stadieövergången mellan mellanstadium och högstadium är en "riskzon" för barnen, då de samtidigt som de genomgår pubertetens kroppsliga och emotionella omvälvningar också lämnar det relativt trygga mellanstadiet med en fast lärare. Det är även under denna tid som umgängesnormer i kamratkretsen grundlägges, ofta utan bistånd från de vuxna vare sig i egenskap av förälder eller lärare. Man kan uttrycka det så, att barnen i alltför hög grad lämnas ensamma i sin socialisation.

Bronfenbrenner (1973) har visat, att ju mindre samhället ägnar sig åt barns och tonåringars sysslor och aktiviteter, i desto högre grad uppstår social disintegration eller bristande socialisation. Ett samhälle som kan bygga upp ett positivt normsystem bildar därmed referens för den unga människans utveckling.

Viktigt är att barnens situation diskuteras även i detta perspektiv för att ge dem en bättre grund inför högstadietiden.

Enligt Piagets utvecklingsteori är det först vid 12 - 13 års ålder som barn utvecklar förmågan att göra formella tankeoperationer av det slag, som är nödvändiga för att kunna förutse konsekvenserna av olika handlingsalternativ i förhållande till alkohol.

Vår vilja att arbeta förebyggande samtidigt som vi eftersträvar så stor intellektuell mognad som möjligt, leder fram till att 12 - 13 åringar är en lämplig åldersgrupp att arbeta med.

Vi kontaktade därför en slumpmässigt utvald sjätteklass vid Tunaskolan i Lund och överenskom att samarbeta med barnen och deras lärare kring alkohol.

2.2 Metodval

Innan vi redovisar vårt metodval, skall vi kort redogöra för vår syn på förhållandet mellan forskning och samhälle.

Enligt vår uppfattning har den samhällsvetenskapliga forskningen i allt för stor utsträckning kretsat kring det kunskapsteoretiska problemet HUR FÖRHÅLLER DET SIG? medan problemen: HUR BORDE DET VARA? och HUR FÖRÄNDRA DET DITHÄN? har överlämnats till den utomvetenskapliga världen.

En forskningsrapports samhälleliga värde, dvs dess politiska värde, kan naturligtvis sammanfalla med dess vetenskapliga värde. I det fall detta händer är det mera sällan som ett resultat av en handlingsinriktad metod. I förhållandet till alkoholproblemen är det hög tid att deskriptiva studier kompletteras med mera handlingsinriktad forskning.

För att kunna åstadkomma förändringar och samtidigt studera mekanismerna för dessa förändringar, har vi utgått från aktionsforskningsmodellen såsom Thomas Mathiesen har formulerat den: (Axelsen, T. -Finset, A. 1973 s 125)

"... Aksjonsforskning er ... der den nyvunne informasjon i første rekke bringes tilbake til aksjonen, i et forsøk på å forbedre og raffinere den, og ikke i første rekke tilbake til generell sociologisk teori. Loyaliteten ligger altså hos aksjonen, ikke hos teorien. Aksjonen forutsettes forbedret, noe som også leder til en ny runde informationsuthentning. På denne måten trer aksjonen i stedet for teorien, i en feed-back prosess med informationsuthentningen."

Vi har även beaktat följande principer som enligt Harald Swedner är giltiga för målinriktat förändringsarbete: (Swedner, H. 1978)

*"Medvetandegörandeprincipen
förankringsprincipen
fältexperimentprincipen
återföringsprincipen
mobiliseringsprincipen
konfliktbearbetningsprincipen
participationsprincipen"*

Omsatt i vårt arbete med föräldrar och barn betyder detta att vi gjort dem medvetna om att de sannolikt kommer att beröras av problemställningen barn-alkohol, vi har strävat efter att få dem att "ta problemet till sig", känna sig delaktiga. Vi har försökt "mobilisera deras egna resurser" för att finna konstruktiva lösningar. Vi har konfronterat barn och föräldrar när de har haft olika uppfattningar, vi har återfört de kunskaper och erfarenheter som vunnits under arbetets gång, till föräldrar, barn och lärare.

3. BARN OCH ALKOHOL

3.1 Förändrade dryckesvanor

Ungdomens alkoholvanor har blivit ett allmänt diskuterat fenomen under 70-talet. Problemet är emellertid långtifrån nytt. Följande citat av Carl von Linné får belysa detta:

"Beware Gud hvar och en att gifva brännvin åt sina barn, hwilka ännu äro i växten. Ty de finaste lifstrådar, som äro i utdragning, blifwa derigenom uttorkade och härddde i otid. Då man håller uti unga walpar brännwin, eller smörjer deras rygg dermed, blifwa de härigenom från det största slaget bragte till små knähundar."

Sedan år 1971 undersöker skolöverstyrelsen (SÖ) årligen alkoholvanorna bland elever i årskurserna 6 och 9 och i gymnasieskolan. Statistiken ger en delvis annorlunda bild av utvecklingen, än den bild av "nära undergång" för den svenska ungdomen, som ofta framtonar i massmedia.

Resultaten av SÖ:s undersökningar visar bl a:

- att andelen alkoholkonsumenter (= de som åtminstone någon gång under året dricker ett glas öl, 2 cl vin eller 2 cl starksprit) var i årskurs 6 lägre år 1974 än 1971. Pojkarna har sedan ökat något, medan flickorna i stort sett varit oförändrade
- att andelen alkoholkonsumenter i årskurs 9 varit ungefär densamma under hela 70-talet (ca 90 %)
- att konsumtionsfrekvensen för vin och sprit både i årskurs 6 och 9 varit ungefär densamma sedan år 1971
- att de uppgivna kvantiteterna per tillfälle, av vin och sprit, i årskurs 6 varit relativt oförändrade under 70-talet
- att pojkarna i årskurs 6 dricker något oftare än flickorna, medan könsskillnaderna är relativt små i årskurs 9
- att det mellan åren 1971 och 1977 inträffade en kraftig ökning i andelen flickor som dricker så mycket som en halvflaska sprit. Någon ytterligare ökning åren 1978 och 1979 föreligger inte
- att andelen flickor i årskurs 9 som brukar dricka 60 cl vin eller mera, ökade mellan åren 1971 och 1977 för att öka ytterligare år 1978. 1979 års siffra är emellertid densamma som år 1977
- att andelen pojkar i årskurs 9 med ovanstående konsumtionskvantitet minskade mellan åren 1971 och 1977 för att sedan öka år 1978 (i anslutning till mellanölsborttagandet). Liksom för flickorna innebar emellertid år 1979 en återgång till 1977 års värde
- att andelen pojkar i årskurs 9 som brukar dricka en halvflaska sprit per gång varit relativt oförändrad under 1970-talet.

Sammanfattningsvis kan konstateras, att alkoholvanorna i årskurs 6 inte har genomgått några betydande förändringar under 1970-talet.

Detsamma gäller för pojkarna i årskurs 9, hos vilka det emellertid inträffade en rekordkonsumtion av öl klass II och starköl i samband med mellanöllets borttagande. Andelen flickor som brukar dricka relativt stora mängder sprit (mer än 37 cl per tillfälle) ökade mellan åren 1974 - 1977 för att sedan förbli oförändrad. (Rapport 80, Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.)

I sin avhandling om utvecklingen av den svenska ungdomens alkoholvanor från 1947 till 1976 skriver Björn Hibell: "Av de data som presenterats om utvecklingen av ungdomens alkoholvanor sedan 1947 kan klart utläsas att vanorna har breddats och att dagens ungdom uppvisar betydligt mindre återhållsamma alkoholvanor. Detta gäller såväl andelen konsumenter som konsumtionsfrekvensen och konsumtionskvantiteten. Det förefaller emellertid tveksamt att se utvecklingen som en kontinuerlig process under hela den aktuella perioden. Resultaten från 1970-talet tyder nämligen på en viss stagnation ... Förändringar mot mindre återhållsamma alkoholvanor är emellertid ingen isolerad företeelse som endast gäller den svenska ungdomen. Den internationella litteraturen på området är begränsad ... Tendenser mot tilltagande alkoholvanor kan emellertid konstateras i samtliga refererade arbeten."

Han konstaterar vidare: "Det kan vara på sin plats att påminna om att även den vuxna generationen förändrat sitt beteende i samma riktning som ungdomarna. Enligt vad som nämnts i avsnitt ... ökade totalkonsumtionen (mätt med försäljningsstatistiken) från 4,0 år 1947 till 7,7 liter 100 % alkohol per invånare över 15 år. Ungdomarna har visserligen bidragit till denna ökning men den kan dock i betydande delar hänföras till den vuxna befolkningen." (Hibell, B. 1977 s 152 ff.)

Vilka är då orsakerna till ungdomens förändrade alkoholvanor? Den diskussion som förekommit har varit omfattande och i det närmaste lika mångfacetterad som diskussionen om de vuxnas alkoholvanor. Påpekas bör kanske att diskussionen främst förts av vuxna.

Den schweiziske alkoholforskaren Richard Müller har vid ett alkoholsymposium i Tours 1979, lanserat tanken att vuxna använder ungdomarna som syndabockar för att avlasta sig egna skuld känslor i samband med alkohol. (Alkohol och Narkotika 2/80.)

Vi skall här kort redogöra för de olika faktorer som diskuterats som tänkbara orsaker till ungdomens alkoholbruk:

- förändringar av ungdomens alkoholbeteende är en spegling av de vuxnas förändrade vanor
- p g a en mera alkoholliberal inställning, förmedlad av bl a massmedia, har inläringen, socialisationen av alkohol, blivit mera omfattande och effektiv
- generationsklyftorna har ökat
- alkoholen har kommit att spela en viktig roll vid barnens frigörelse från föräldrarna och vid deras sökande efter en egen identitet
- viljan att och behovet av att berusa sig, har förändrats

- en "ungdomskultur" där alkoholen spelar en viktig roll har vuxit fram
- avståndet mellan människor har blivit större och alkoholen har i allt högre grad fått rollen av att underlätta sociala kontakter
- levnadsstandarden har ökat och givit ungdomen större köpkraft
- ungdomstiden har förlängts och med detta har följt ökad fritid
- alkoholpolitiska förändringar, främst mellanölsreformen
- faktorer som sammanhänger med urbaniseringen har spelat in; alkoholbruket är mera omfattande i tätorter än på landsbygden.

I vårt fortsatta arbete har vi valt att betrakta barns och ungdomars alkoholvanor som ett inlärt beteende, som en del av deras socialisationsprocess.

3. BARN OCH ALKOHOL

3.2 Skolans undervisning om alkohol, narkotika och tobak (ANT)

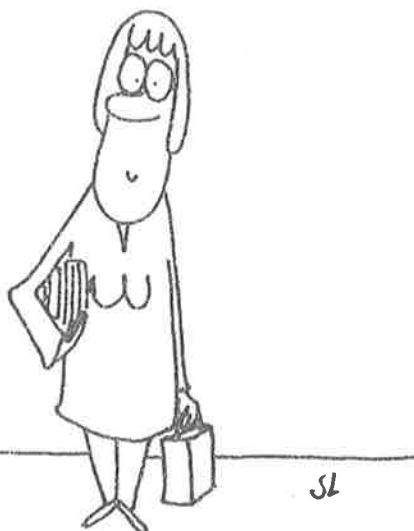
Information och undervisning för att motverka alkoholmissbruk har gamla traditioner i vårt land. Redan 1944-års nykterhetskommitté föreslog att specialundervisning om alkohol skulle införas i skolorna.

Först genom 1969-års läroplan för grundskolan blev emellertid särskild undervisning om alkohol, narkotika och tobak, s k ANT-undervisning, obligatorisk.

Ur läroplanen: (Supplement, undervisning om ANT, s 4 ff) "Undervisning om alkohol, narkotika och tobak har till uppgift att ge eleverna förutsättningar att både principiellt och i konkreta valsituationer självständigt och under ansvar ta ställning till eget bruk. Med välgrundad och utförlig motivering måste skolan samtidigt klart och entydigt framhålla det positiva värdet i att man i första hand under uppväxtåren helt avstår från bruk av alkohol och tobak."

..."Ett personligt ställningstagande till frågor som sammanhänger med bruk av alkohol, narkotika och tobak måste grundas på goda kunskaper. Undervisningen skall därför bygga på vetenskapligt grundade fakta och ge så allsidiga informationer som möjligt om verkningarna från fysiologisk, psykologisk, social och ekonomisk synpunkt samt om tillvänjningsrisker och varningssignaler."

..."Undervisningen om alkohol, narkotika och tobak skall förekomma på samtliga stadier och i flera olika ämnen och måste därför noggrant planeras så att stoffet på ett lämpligt sätt sprids och upprepas."

IBLAND VILL JAG FLY FRÅN
VERKLIGHETEN. DÅ LÄSER
JAG LÄROPLANEN.

..."Vidare är det angeläget att skolan intimt samarbetar med elevernas föräldrar samt med företrädare för olika samhällsorgan och organisationer."

Läroplanen uttrycker ett idealt förhållande, men frågan är hur man ute på skolorna kan leva upp till dessa intentioner.

Under åren 1974 - 76 gjorde skolöverstyrelsen därför en utvärdering av skolornas verksamhet på ANT-frågans område. Projektet genomfördes vid skolor i 10 län.

Undersökningen resulterade i en rapport och av denna framgår bl a att ANT-undervisningen varierar starkt mellan olika skolor. En klar tendens var emellertid att eleverna uttryckte otillfredsställelse med undervisningen. Några citat: (Milton-Jonsson, s 21 ff, 1979) "Allt går så fort, det blir någon timme, sedan är det klart. Man får lära sig om Australien och sådant som man inte har någon direkt nytta av, men inte så mycket om ANT." (Elev årskurs 5) "...Vi läste tyst igenom avsnitten om ANT som stod i biologi- och samhällskunskapsböckerna." (Elev årskurs 9) "...Vi får inte veta något om orsaker och samband." (Elev årskurs 7).

Det fanns även elever som var nöjda med undervisningen "...Vi har pratat ganska mycket om ANT på mellanstadiet. Vår magister tog upp det nästan varje morgon. Vi brukar prata om vad som stod i tidningen." (Elev årskurs 6).

Från lärarhåll anfördes, att tidsbristen var det största hindret för att ta upp ANT i undervisningen. Men känslan av osäkerhet om hur och varför man skall upplysa om ANT, tycktes också ha betydelse. Det framkom att lärarna förutom att de hade önskemål om fler och förbättrade läromedel, även önskade lära sig mera om föräldrainformation i ANT och hur man skulle kunna nå föräldrarna.

Vid många skolor i landet pågår försöksverksamhet och nya former för ANT-undervisning prövas. Man anordnar tema-dagar, lägerverksamhet och man utbildar äldre elever som skall undervisa yngre etc. Flertalet av dessa aktiviteter går ut på, som vi ser det, att öka elevernas kunskaper om alkohol och dess skadeverkningar och är mestadels riktade till elever på högstadiet. Det förekommer dock även verksamhet bl a i form av gruppsamtal och rollspel, där man riktar in sig på de konkreta situationer som eleverna kommer att möta och försöker att förbereda dem för dessa. Informationsmöten kring alkoholfrågor, där föräldrar bjudes in, anordnas också vid en hel del skolor.

Drogundervisning är ett svårt område. Det är även svårt att utvärdera vilken effekt olika undervisningsmodeller får. En förutsättning är dock, att man klargör vad man önskar uppnå med sin undervisning.

I rapport om ett dansk-engelskt samprojekt, DEDE-projektet, betonas: "...Ligesom eleverne bliver rådet til at tænke på konsekvenserne ved at bruge legale og illegale rusmidler under forskellige omstændigheder, vil vi råde lærerne til at tænke på konsekvenserne ved en undervisning om rusmidler, før han eller hun kaster sig ud i den. Et argument det går på, at man underviser om rusmidler, fordi man har adgang til noget undervisningsmateriale, er ikke stort bedre end at man tager et rusmiddel, fordi man har adgang til det. For ligesom rusmidler ikke altid har den forestrukne virkning, og endda kan have forskellige biverkninger,

behøver undervisning om rusmidler ikke altid at have den forventede virkning og kan også have bivirkninger." (Hvidtfeldt, K - Dorn, N, 1977 s 8.)

För att ge lärarna bättre förutsättningar för att kunna bedriva en konstruktiv ANT-undervisning, pågår nu ett riksomfattande fortbildningsprojekt för lärare i alkoholfrågan (FALK). Denna utbildning bygger på vad John Steinberg beskriver i sin bok Aktiva Värderingar. Metoden har utformats av amerikanska pedagoger och går ut på att träna ungdomar (och vuxna) att analysera egna attityder, värderingar och handlingar. Ulla Marklund, pedagogiska institutionen, Göteborgs universitet, som ingår i projektledningen, har beskrivit projektets syfte och metodinriktning: (Sennerfeldt 1980, s 95) ...*"Denna amerikanska teori och metod går ut på att göra oss mer medvetna om vad vi tycker, tänker och vill. Den vill skapa en process, som hjälper oss att aktivt handla utifrån dessa våra attityder, intressen och mål." ...*"Den svenska grundskolans mål för ANT-undervisningen är ju bl a att ge eleverna förutsättningar att självständigt och under ansvar ta ställning till eget bruk. Det är framför allt detta vi tagit fasta på, när vi valt att försöka tillämpa "aktiva värderingar" på alkoholundervisningens område."

Positivt är att lärarna får denna fortbildning i ANT-frågor eftersom det framkommit i utvärderingen att många känner osäkerhet inför denna undervisning. Läroplanen betonar emellertid också att det är angeläget att skolan intimt samarbetar med elevernas föräldrar i dessa frågor men ger inte några anvisningar för hur ett sådant samarbete skulle kunna byggas upp. Vi har fått den uppfattningen att man alltför mycket bortser ifrån föräldrarnas betydelse när alkoholfrågorna behandlas i undervisningen.

Under våren 1980 distribuerades utbildningsdepartementets debattskrift "Skolan skall fostra" till landets skolor. Ur denna skrift citeras: (s 55) *"Barn och ungdomar har rätt att se sammanhang och helhet i sitt liv i hem och skola. Det är därför viktigt att skolan inte isoleras i sin fostrarroll utan får fullt stöd av föräldrarna och av samhället i övrigt, inte minst av dess opinionsbildande krafter."*

Förhoppningsvis kommer denna debattskrift att stimulera till diskussion mellan föräldrar och skola kring normfrågor. För att denna diskussion skall upplevas som giltig för de inblandade, är det nödvändigt att den förs ner på ett verklighetsnära plan och inte uppehåller sig kring en till intet förpliktigande principdiskussion.

Ett perspektiv som bör anläggas i normfrågor i allmänhet och i frågor som gäller alkoholkultur i synnerhet, kan uttryckas så: *"Det är den subtila, osynliga och omedvetna präglingen vi främst är ute efter; den som äger rum i vardagens trivialiteter och rutiner och som sällan verbäliseras. Hela den miljö som omger oss är kulturbärande. Genom den kommuniceras ständigt en rad kulturella budskap, liksom genom omvärldens diffusa sociala kontroll: Faderns höjda ögonbryn, moderns uppmuntrande leende eller främlingars tysta ogillande."* (Frykman, J.-Löfgren, O. 1980 s 15.)

4. ARBETET I KLASSEN

4.1 Förankring i skolan

Vi kontaktade en lärare som undervisade i en sjätte klass och förhörde oss om möjligheterna att få pröva våra idéer med hjälp av hennes elever. Hon visade stort intresse för detta och vi drog tillsammans upp riktlinjer för hur arbetet skulle kunna bedrivas under en termin.

Ett tiotal lektionspass kring alkoholfrågan skisserades. Aktiviteterna skulle baseras på vad som bedömdes vara relevant för barnen och i största möjliga mån vara relaterat till deras egen sociala omgivning. Väsentligt var också att föräldrarna blev involverade i verksamheten, varför även föräldramöten planerades in.

Därefter förankrade vi vårt arbete på skolan genom att få projektplanen godkänd av rektor samt skolstyrelsen i Lund.

4.2 Förankring hos föräldrarna. Föräldramöte 1980-01-30

Nästa steg var att inbjuda föräldrarna till ett möte, där vi utifrån de uppgifter som framkommit i Tuna-undersökningen och utifrån vårt behov av att finna nya vägar för alkoholundervisning, redogjorde för intentionerna med vårt projekt.

Inför detta möte hade vi sammanställt en skrivelse rubricerad "ÄR DET FARLIGT ATT BÖRJA PRATA MED 12-ÅRINGAR OM ALKOHOL?" som vi delade ut till föräldrarna.

"Många föräldrar känner tveksamhet inför att alltför tidigt börja prata med sina barn om alkohol. Finns det inte en risk att barnen skall få uppfattningen att det är dags att börja nu? Att den björn som sover helt enkelt skall väckas för tidigt?"

Oron är förståelig. För barnen står i 12-års åldern på tröskeln till ungdomskulturen och den s k vuxenvärlden. Under sin högstadietid kommer de med till visshet gränsande sannolikhet att träffa på alkohol på nära håll. Den viktiga frågan är därför inte enbart hur vi kan skydda våra barn från att exponeras för alkohol utan också hur vi kan lära våra barn att, åtminstone inom över-skådlig tid, leva i ett alkoholfyllt samhälle på ett fritt och oskadligt sätt. Barn måste lära känna sina egna, kamraters, föräldrars inställning och reaktioner på alkohol så att de kan ta ställning på ett medvetet sätt. Den dokumenterade framgången med ANTI-rökkampanjen är ett bra exempel på hur man kan förändra normer och vanor så att det nu är de som inte röker i skolan som betraktas som medvetna och inne.

Barn av idag har, sannolikt p g a föräldrarnas tystnad, en alltför schabloniserad bild av farligt alkoholbruk. Det sammankopplas med yttre sociala kännetecken som "gubbarna" på torget, arbetslöshet, fattigdom, låg socialgruppstillhörighet, vodka osv. Den som tagit del av statistiken eller besökt sjukhusens alkoholkliniker vet att alkoholmissbruk är ett problem i alla samhällsgrupper.

ANT-undervisning i skolorna får inte förstärka denna schabloniserade bild genom att uppehålla sig kring riskerna med avancerat missbruk och olika behandlingsalternativ för alkoholister. Då man inte känner igen sig i undervisning och exempel kan problemet förläggas till "andra". Undervisning av det slaget har knappast några effekter. Vi menar att barnen på djupet av sig själva måste fås att reflektera kring det den dåliga ersättning för djupare känslor som alkohol innebär och över det gruppträck som kan uppstå i t ex en skolklass. Normer utvecklas som bekant i alla grupper alldeles oavsett om det är önskvärt eller ej. Frågan är närmast vilka normer som blir styrande och hur dessa utvecklas på andras bekostnad. Vi menar att lärare och vuxna kan och skall fungera som positiva normbildare omkring alkohol - även om de själva använder alkohol. Den nuvarande taktiken från de vuxnas sida att helt överlämna alkoholfrågor och funderingar till barnen och den av massmedia och kommersiella intressen understödda ungdomskulturen ser vi resultat av i statistiken."

Efter en diskussion "för och emot", där vi fick utveckla vår tro på att arbeta förebyggande, bestämde föräldrarna sig för att säga ja till vårt deltagande i klassen. Vi kom överens om att vi kontinuerligt skulle informera om vårt arbete och att vi skulle inbjuda till föräldramöte i mitten och i slutet av terminen.

4.3 Lektion 1 1980-02-01. Mötet med klassen

Några dagar efter föräldramötet började vi arbetet i klassen. Vi berättade för barnen om syftet med vårt projekt; att vi dels ville "undervisa" dem i alkoholfrågor och dels önskade få mera kunskaper om hur barn, dvs barnen i klassen, ser på alkohol. Detta för att ge underlag till en rapport om barn och alkohol.

Barnen visade sig mycket intresserade av att samarbeta med oss. Den första frågan de ställde var: "*Dricker ni själva?*" Detta gav oss anledning att klargöra våra ståndpunkter i alkoholfrågan och lägga grunden till en öppen kommunikation med barnen.

För att få en utgångspunkt för vårt fortsatta arbete, gav vi barnen inledningsvis följande skriftliga frågor:

"Vi vill med våra frågor veta vad barn tycker och tänker om alkohol. Det viktigaste är därför inte om det du vet är rätt eller fel. Vi hoppas att du vill svara precis som du tänker.

- 1 *Vad är alkohol?*
- 2 *Varför tror du att många vuxna dricker alkohol?*
- 3 *Varför tror du att många ungdomar dricker alkohol?*
- 4 *Tror du det är farligt att använda alkohol? Vad kan hända?*
- 5 *Brukar vuxna berätta för dig varför de dricker alkohol? Finns det någon vuxen som berättat för dig varför han eller hon dricker alkohol?*
- 6 *Har du själv frågat någon vuxen varför han eller hon dricker alkohol?*
- 7 *Hur tror du det känns att vara full?*
- 8 *Hur känner du dig när du träffar en berusad människa?"*

På den första frågan var svaret genomgående att alkohol är ett gift och t o m "*ett giftigt njutningsmedel.*" Att våra sjätteklassare känner till vad alkohol är, förvånar väl inte. Vi har även intresserat oss för frågeställningen om hur tidigt barnen lär sig vad alkohol är och funderat kring varifrån de får sina kunskaper före sin egen "alkoholdebut". Inger Nelson-Löfgren, Stockholms universitet, socialhögskolan, har i tidskriften ALKOHOL OCH NARKOTIKA, 6-1979, redogjort för förstudien till sin pågående forskning kring "små barns föreställningar om alkohol". Syftet med hennes undersökning är att visa att barn redan i 6-års åldern har föreställningar om alkohol. Dessa föreställningar är ofta ambivalenta, skuld och konfliktyllda och hon anser att det därför finns skäl att försöka hjälpa barnen att få en klarare bild av dessa fenomen. Syftet med undersökningen är även att få riktlinjer för hur en information till dessa barn på förskolenivå skulle kunna utformas.

De vanligaste svaren på vår fråga om orsakerna till vuxnas alkoholbruk var att "*det är gott*" och "*därför att dom har problem på jobbet eller hemma*". Någon har skrivit "*därför att alla andra gör det*".

När det gäller orsaken till unga människors alkoholbruk, har den övervägande majoriteten uppgivit "*det är tufft och därför att alla andra gör det*". Endast ett barn har noterat att unga människor kan dricka i första hand för att de har problem. Det framstod tydligt att barnen har klart för sig att grupstrycket är den starkaste pådrivningsfaktorn.

Genom svaren på frågan om man tror att det är farligt att använda alkohol, visade barnen en frapperande insikt om att alkohol har allvarliga skadeverkningar. Många beskriver att hjärnceller dör, levern skrumpnar, man får sämre reflexer och kan råka illa ut i trafiken. Någon har skrivit: *"Det kan sluta med döden. De som dricker alkohol kan dö mycket tidigare och det är rätt onödigt".* - *"Ja, man blir fattig, full, sjuk och beroende!"*

Det framkommer tydligt att barnen redan är synnerligen medvetna om alkoholens skadeverkningar, i första hand medicinskt men även socialt. Av detta drog vi slutsatsen, att tyngdpunkten i vår undervisning inte behövde inriktas på upplysning och "avskräckande" information i ämnet.

Med frågan huruvida vuxna brukar berätta om varför de dricker alkohol, ville vi få en bild av hur vanligt det är att barnen får denna "personliga" information. Av de 27 barnen uppgav 15 att någon vuxen berättat varför han eller hon använde alkohol. Det är anmärkningsvärt att nästan hälften av barnen uppger, att de inte fått denna information av någon vuxen, närmast då föräldrarna.

Vårt antagande är att om man själv som förälder har en ambivalent inställning till sitt eget alkoholbruk, är det svårt att uttrycka detta för barnen. Det visade sig, att alla barn i vår klass som svar på fråga nummer 2, om vad de tror om de vuxnas alkoholbruk, har sin egen uppfattning, trots att de inte fått något svar från vuxna. Är det kanske så att det nu är svårare att tala med sina barn om eget alkoholbruk än om t ex de tidigare tabubelagda sexuella frågorna? En intressant frågeställning som vi inte har vidareutvecklat är i vilken utsträckning skuldbeläggningen kring alkoholbruk har ökat, och hur detta i så fall påverkar barns och föräldrars kommunikation kring alkohol.

Nästa fråga handlade om huruvida barnet själv frågat någon vuxen varför han eller hon dricker alkohol. Det framkom att 14 av de 27 barnen aldrig ställt denna fråga. Eftersom barn brukar fråga "om det mesta" , så borde de även ha frågat om detta, om det inte vore så att de troligen tidigt fått klart för sig att redan bruk av alkohol är något skuldbelagt.

Med frågan om hur barnen tror att det är att vara full, ville vi ta reda på deras kunskaper och kanske egna erfarenheter av alkoholens effekter. Den bild svaren ger, är att det nog kan vara trevligt att dricka litet, men att för mycket blir obehagligt. Någon uttryckte det: *"Bra i början men dåligt i slutet!"* Att bruk/missbruk av alkohol har både positiva och negativa effekter, har de flesta klart för sig: *"Om man är bland människor kanske man känner sig lite konstig eller tycker att andra är det. - Livet känns så lätt, så rätt och slätt, det blir enklare att leva. Ibland tvärtom!"*

Med den sista frågan om känslor när barnen möter en berusad person ville vi få en bild av deras attityder till berusade människor. 10 barn uttryckte att rädsla var deras starkaste känsla, flera uttryckte att de *"tyckte synd om"*, blev ledsna. Någon skrev: *"Jag blir ledsen, maktlös och ibland lite rädd. Det är svårt att tala till en berusad människa. Det är lättare att lyssna. Berusade människor blir ofta väldigt ledsna om man inte tar sig tid att lyssna på dem"*. Några skrev att de kände sig överlägsna, några blev illa berörda.

När man analyserar dessa svar frapperas man av barnens medkännande attityd till den alkoholberusade. Att de är rädda är relevant ur deras synvinkel, då de även påpekar att människor i berusat tillstånd är oberäknliga. Flera av barnen har skrivit att de både är rädda för och tycker synd om. De intar inte någon moraliserande hållning utan uppvisar mera en avvaktande distans.

Efter att ha besvarat frågeformuläret fick barnen skriva ner fem saker som de helst skulle vilja arbeta med kring alkohol. Vi fick då en lista på aktiviteter som de själva ansåg vara intressanta.

Många ville gå på studiebesök till sjukhus och på socialbyråer, de ville intervjua alkoholister, intervjua "folk i allmänhet" om deras alkoholvanor, göra undersökningar av elevernas alkoholvanor på mellan- och högstadiet, intervjua lärare om deras alkoholvanor. De ville i klassen diskutera varför folk dricker alkohol och sedan gå ut och fråga dem. De ville även skriva pjäser om alkohol, skriva uppsatser, rita serier. Barnen uttryckte även behov av att veta vad som egentligen händer när man dricker sprit, de ville göra kemiska experiment, prova "spritballonger" etc.

Som synes visade barnen stort intresse för att arbeta kring temat alkohol och vi använde deras förslag i största möjliga utsträckning, när vi utformade innehållet i undervisningen.

4.4 Lektion 2 1980-03-07. Att ta en informationsfilm till sig ...

Vi tog fasta på att barnen kände till alkoholens medicinska skadeverkningar, men att de ville veta mera om vad som egentligen händer i kroppen när man dricker.

För att ge denna faktainformation visade vi filmen "Alkoholen i människokroppen" (Avcentralen, Lund). Filmen förklarar vad alkohol är, hur den framställes, hur kroppen vid förtäring tar emot och behandlar den, samt hur kroppen påverkas av olika mängd alkohol.

Vi diskuterade därefter filmens innehåll för att förvissa oss om att barnen hade tagit informationen till sig och kunde applicera den på för dem verklighetsnära företeelser som t ex varför man blir en trafikfara även efter små mängder alkohol. De fick bl a diskutera vilka konsekvenser det kan få i olika situationer, om man får sina sinnen avtrubbade av alkohol och omdömesförmågan satt ur funktion.

Nästa moment var förberedelser inför kommande lektion till vilken vi inbjudit en f d alkoholmissbrukare att berätta om sitt liv. För att barnen skulle aktiveras inför mötet, fick de var och en skriva ner frågor som de ville ställa till sin inbjudne gäst. Frågorna översändes sedan till honom.

Barnen var synnerligen produktiva när det gällde att ställa samman frågor, som var relevanta i sammanhanget:

"Hur var det att vara alkoholist? Hur reagerade omgivningen när du blev alkoholist? Hur kände du dig när du drack? Varför började du dricka? Drack dina föräldrar? Vad hade du för yrke innan du började dricka? Vad har du för yrke nu? Tycker du att man har fealingen inne när man är full? Hur gammal var du när du började dricka sprit? Vid vilken ålder tycker du att barn skall börja dricka alkohol? Varför drack du? Var det för att du var nere eller för att du ville bli någon annan? Var du medveten om att du var full när du var det? Har du gjort bort dig många gånger när du varit full? Är det inte dyrt att dricka? Var söp du? I hemmet eller på krogen? Är man konstig i huvudet när man kommer in på ett mentalsjukhus? Tycker du att det hjälpte dig att bo på ett mentalsjukhus? Vad var den viktigaste anledningen till att du slutade dricka? Är din fru nykterist? Går det att fortsätta dricka måttligt på fester om man en gång varit alkoholist?"

4.5 Lektion 3 1980-03-12. Möte med Arne, en f d alkoholmissbrukare

Vi fick besök av en f d alkoholmissbrukare, dvs författaren Arne H Lindgren. Förslaget att bjuda in Arne fick vi från en av föräldrarna i klassen. Arne berättade om sitt liv som under åren mellan 20 - 50 till stor del präglades av hans alkoholmissbruk. Han berättade om sociala svårigheter; bl a att behålla sina arbeten, om sitt tilltrasslade personliga liv med skilsmässor p g a spritmissbruket, om sin fängelsevistelse p g a rattfylleri och om sina upprepade vistelser på mentalsjukhus.

Men han berättade också om sin väg ut ur missbruket och gav i sin skildring barnen svar på frågorna som de ställt. Arne gav även barnen frågeställningar att fundera och diskutera kring. T ex: *"Vad är tufft och vad är fegt? Är det tufft att dricka och på så sätt inte visa sig som den man är utan rusets påverkan, eller är det tuffare att våga vara sig själv och säga nej till sprit, trots att kamraterna kanske försöker övertala?"*

Vi bedömde att detta var angelägna problemställningar för barnen i just denna ålder, innan normerna i kamratkretsen blir för tvingande. Det är viktigt att de redan före "alkoholdebuten" får sätta sig in i den situation, som de förr eller senare kommer att hamna i. Barnen har själva redan klart för sig, att det är kamrattrycket som gör, att många tonåringar börja använda alkohol på fester under högstadiet.

Det är pedagogiskt riktigt att barnen får höra en "normal" och välanpassad människa berätta om sitt förhållande till alkoholen och på det sättet få dem att förstå, att detta kan drabba var och en som inte "handskas varligt" med alkohol. Förhoppningsvis kan man genom detta få barnen att ta problemet till sig och inte avskärma det till "vi och dom", dvs "fyllegubbarna på stan". Det är inte verksamt att "visa upp" utslagna människor som barnen inte på något sätt kan identifiera sig med. Av detta följer att det sannolikt inte heller är verksamt att i kampanjer ensidigt betona spritens förödande skadeverkningar. Detta kan få till följd att barnen skjuter problemet ifrån sig och för-läger det på distans.

4.6 Lektion 4 1980-03-21. Uppsatsskrivning

Vi diskuterade först med barnen, vad de fått ut av Arnes besök. De var mycket engagerade i vad han hade berättat. Vi hade även genom flera föräldrar fått veta, att barnen tagit till sig Arnes skildring, och berättat hemma om hans problem och svårigheter orsakade av spriten, men också att han lyckades komma ifrån sitt alkoholberoende och nu var "som en vanlig människa".

Barnen fick därefter i uppgift att skriva en uppsats med rubriken "En femtioårig alkoholist berättar om sitt liv". Uppsatsen skulle omfatta tre avgränsade perioder i huvudpersonens liv nämligen; barndom, ungdomstid och vuxenliv.

Genom en kvalitativ innehållsanalys av uppsatserna ville vi få en bild av i vilken social omgivning barnen placerade sin huvudperson, vid vilken ålder de lät honom eller henne börja sitt bruk/missbruk, hur de utformade "slutet", dvs om han eller hon fortsatte sitt missbruk, eller vad som i så fall fick honom eller henne att sluta dricka. Syftet var också att se hur stor genomslagskraft Arnes levnadsberättelse fick i uppsatserna.

Frapperande var att barnen på några undantag när, förlade uppväxtmiljön till socialgrupp 3.

Om man ser på barnens egen socialgruppstillhörighet, kommer majoriteten från akademikerhem, alltså övervägande socialgrupp 1. Barnen förlägger således genomgående sina uppsatssmiljöer till annan socialgrupp än sin egen, trots att det naturligt i all annan uppsatsskrivning är att använda egna erfarenheter. Barnen speglar sannolikt därför en allmän uppfattning om alkoholproblem som ett arbetarklassfenomen; "vi och dom - fenomenet".

Exempel på barnens beskrivningar: " Jag växte upp i ett kallt och hårt familjeliv med en mamma och en pappa som nästan aldrig sa ett ömt ord till mig. Pappa, som var lastbilschaufför och mycket sällan hemma, drack nästan alltid när det var fest eller helg." - "Jag växte upp i ett litet hus. Mor var hemma och skötte huset medan far arbetade på ett tryckeri. Vi var mycket fattiga. Jag och mina syskon fick hjälpa till med att tjäna pengar. När jag var 11 år dog min far."

Endast tre av barnen förlade den fiktive alkoholmissbrukarens ålder för alkoholdebut till efter 17 år, trots att Arne tog sin första "sup" vid 21 års ålder. Barnen tycks ha en klar uppfattning om att 12-15 års ålder är en vanlig debutålder. Några exempel: "När jag var sådär en 13 - 14 år var det en som frågade om jag ville smaka på det de drack, och det ville jag gärna. För jag blev alltid så glad när någon tilltalade mig, eftersom jag inte hade en enda vän, alla retade mig. Jag tyckte inte det var särskilt gott men jag drack i alla fall för jag ville ju vara som de andra för en gångs skull." - "När jag var liten var jag den snällaste lilla ungen i bygden. Men när jag kom till skolan då skulle man vara tuff och dricka öl och jag blev äldre och började dricka allt starkare saker. På högstadiet började jag dricka likörer och sådant." Just när det gäller hur det gick till när huvudpersonen började dricka, så ger barnen inlevelsefulla skildringar och bortsett från några "tramsberättelser" får man den uppfattningen att barnen relaterar till sig själva vid detta avsnitt.

När de sedan skall beskriva "vuxenlivet", ger de en provkarta på sociala misslyckanden, där de tydligt är inspirerade av vad Arne berättade. Huvudpersonen klarade inte av utbildning och arbete. Åtskilliga hamnar i fängelse för rattfylleri och på sjukhus på grund av skador orsakade av alkoholen. Barnen visar klart att de har god insikt när det gäller skadeverkningarna i alkoholens fotspår. Ett barn skriver: "Det gick väldigt knaggligt med studerandet, men till slut var jag en utbildad ingenjör. Men spritvanan satt i. Jag hade ett barskåp där jag förvarade all möjlig sprit. Det började bli svårare med jobbet. Ibland kom jag dit bakfull, jag fick många varningar. Till slut fick jag sparken. Det var nu väldigt svårt med pengarna. Just när allt hopp var ute mötte jag Per och gänget. Jag anslöt mig till dem. När deras pengar var slut sa Per att vi borde göra en stöt."

Hur avslutade barnen sina uppsatser, hur gick det för de olycksdrabbade alkoholmissbrukarna?

De flesta fick ett lyckligt slut, även där påverkade av Arne som nu är lyckligt gift och framgångsrik författare. Exempel: "När jag var 33 år försökte jag göra självmord. Jag skar av pulsådern med en kniv, men en flicka såg på och kallade på hjälp. Jag klarade mig den gången men det var ingen tröst. Jag var helt nere och deppad. När jag var 36 år hade alkoholvanorna minskat betydligt. En polare som jag kände hjälpte mig att bli kvitt spriten. Nu är jag gift och har det bra utan någon alkohol och jag hoppas att du slipper det jag varit med om!"

Som synes ger barnen nyanserade skildringar i uppsatsskrivandet och materialet ger många trådar att väva vidare på i diskussioner och kan därför användas som ett pedagogiskt hjälpmedel i undervisningen.

4.7 Klassmöte 1980-04-09. "Din falska mask"

Halva terminen hade nu gått, och vi inbjöd barn, föräldrar och lärare till ett möte, där vi dels informerade om arbetet i klassen, dels hade gemensam diskussion.

Som inledning till diskussionen visade vi en Tru-film, "Din falska mask", som är gjord av ungdomar i Lund; flertalet av dem kommer just från Tuna-området.

En dikt, som en av pojkarna i "gänget", har skrivit inleder filmen:

"Din falska mask"

Du där, kom hit ett tag.
 Vad har du att säga till ditt försvar?
 Kan du tala om för mej, grabben,
 va fan du håller på med?
 Kan du ge mej en enda förklaring
 till vad du menar med det här?
 Vad vill du med ditt liv?

Vad menar du med det?
 Jag är ju nöjd med mitt liv.
 Och det är väl inte bara jag,
 det finns tusentals såna som jag.
 Som lever exakt samma liv dag för dag.
 Det är väl inget fel på mitt liv?
 Jag har ju kul för fan!

Vad är det som är så djävla kul?
 Att vakna bakfull varje söndag?
 Att ni är många som lever samma liv
 gör inte ditt mindre fel.
 Det är dags att attackera din mask med
 pilar av sanning, spräck din falska mask.
 Hur länge tror du att du står ut?
 Tror du att du klarar att aldrig
 vara dej själv, ens för en sekund?

Dittäkta jag dör om det aldrig får ljus,
 och då står du där med din falska mask i handen.
 Du som aldrig sviktar för nåt.
 Är du verkligen rädd?
 Kan det verkligen vara sant att du är rädd?
 Det är sant, och jag vet vem du fruktar ...
 Sanningen är otrolig men enkel ...
 Du är vettskrämd för dej själv ... "

Filmen handlar om ett gäng ungdomar i 16 - 17 års ålder och deras förehavanden en "vanlig" fredagskväll. Man får ta del av deras planering när det gäller att skaffa sprit, man får i form av rollspel se när de släntrar omkring i stan, mer eller mindre spritpåverade, man får ta del av "eftersnacket". Några föräldrar ger sin syn på detta, att man som förälder ofta vet mycket litet om vad som förekommer i barnens kamratkrets.

Efter filmen delade vi in barnen och deras föräldrar i fem grupper om ca 10 personer. Klassombuden fungerade som gruppledare. Följande diskussionsfrågor delades ut:

- "1 Ni har nu tillsammans sett filmen "din falska mask". Vad tyckte ni om den? Tror ni att något sådan också händer i verkligheten?
- 2 Föräldrar vill ofta att barnen skall berätta vad de gör tillsammans med sina kamrater, t ex på fester. Det är naturligt att föräldrar är oroliga för att barnen skall förstöra för sig själv, t ex genom att börja missbruka alkohol. Däremot är det sällan som barn ber sina föräldrar att berätta hur de tänker och känner på sina fester.

Låt de vuxna i gruppen berätta varför de använder eller låter bli att använda alkohol.

- 3 Barn får ofta höra av vuxna att det är farligt att använda alkohol. Samtidigt är det mycket vanligt bland vuxna. På systembolaget, där man bara kan köpa alkohol, står det på stora affischer att det inte är bra att dricka alkohol. Vad skall man som barn egentligen tro på?
Ännu mera konstigt måste det vara när någon säger att det är farligt att dricka alkohol och samtidigt själv gör det.

Diskutera i gruppen varför det finns så mycket "dubbla" motstridiga budskap om alkohol!

Tycker barnen i gruppen att det är konstigt?

Tycker de vuxna i gruppen att det är konstigt?

Hur kan barn och vuxna prata om alkohol utan att det blir en mängd "dubbla" budskap?"

Efter smågruppsarbetet hade vi återsamling med rapportering och gemensam diskussion. Syftet med den första frågan var, att få föräldrar och barn att utifrån en gemensam referens, filmen, diskutera och jämföra varandras verklighetsuppfattning. Detta mot bakgrund av vad som bl a framgår av Tuna-undersökningen nämligen, att föräldrar ofta har en felaktig och "troskyldig" uppfattning om vilka alkoholvanor som är förhärskande i barnens umgängeskrets. Det visade sig att filmens händelser fungerade bra som underlag för denna diskussion.

Med den andra frågan ville vi ge föräldrarna ett "uppfordrande tillfälle" att tala med sina barna om synen på sitt eget alkoholbruk. Av de uppgifter vi fått från barnen i de inledande enkätfrågorna framgick ju, att i stort sett hälften av barnen inte fått höra direkt av någon vuxen hur han eller hon tar ställning till eget bruk. Av redovisningen från gruppdiskussionerna framgick tydligt, att de vuxna hade svårt att annat än i mycket allmänna ordalag tala om alkoholbruk. Från flera grupper uppgavs att man istället "talat om sådant som kändes mera angeläget", t ex för och emot föräldrafria fester, hur man gör om någon av barnens kamrater dricker för mycket etc.

Vi fick den bestämda känslan att diskussionen förlades på distans utan att man tog problemställningarna till sig på det personliga planet, men har ändå den förhoppningen, att diskussionen inbjöd till fortsatta samtal därhemma, där ju den egentliga normpåverkan äger rum.

När vi ställde frågan om "dubbla" motstridiga budskap, s k double-bind, i förhållande till alkoholen, ville vi göra i första hand föräldrarna medvetna om detta fenomen. Vi exemplifierade en double-bind-situation: Systembolaget, vars enda uppgift är att tillhandahålla alkohol, har på samma gång kampanjer för att motverka alkoholinköp, t ex "Spola kröken"-kampanjen. Föräldrar som varnar sina barn för alkoholens skadeverkningar kan i nästa stund med välbehag öppna en flaska vin.

Vid diskussionen visade det sig svårt att klara ut vad de dubbla budskapen kan få för konsekvenser, när det gäller förhållandet till alkohol. Man menade att detta är ett förhållningssätt som är vanligt förekommande även i andra frågor. Vi ville ändå uppmärksamma fenomenets existens som en komplikation i relationen barn-föräldrar-alkohol.

Vid den avslutande diskussionen var föräldrarna synnerligen engagerade, medan barnen inte tog några initiativ till yttranden. Föräldrarna uttryckte önskemål om ett nytt möte för att diskutera om och i så fall hur gemensamma normer bl a kring barnens fester och kommande alkoholbruk skulle kunna utformas. De ville vid detta tillfälle träffas utan barn. Vi kom överens om ett sådant möte och beslöt att därefter återigen ha ett möte, barn, föräldrar och lärare för att se vilka gemensamma förhållningssätt man skulle kunna enas om.

4.8 Lektion 5. TECKNINGAR 1980-04-11

Barnen fick i uppgift att illustrera den uppsats om en alkoholmissbrukares liv, som de skrivit en vecka tidigare. De skulle välja ut en situation i huvudpersonens liv och förmedla den i en teckning.

Tyvär krävde vi inte att barnen skulle sätta ut sina namn på teckningarna. Om så varit fallet skulle det ha varit möjligt att jämföra innehållsanalys av uppsats och teckning och på det sättet få en tydligare bild av barnens inlevelse respektive distans till alkoholproblemet.

Att låta barnen illustrera uppsatser ger ett bra pedagogiskt hjälpmedel för diskussioner med enskilda barn om deras syn på alkohol. I bildens form kan ångest och oro framträda på ett tydligare sätt än vad barnet kanske tillåter sig i berättande text.

För att få experthjälp med tolkningen av barnens teckningar, vände vi oss till psykolog Allis Danielson vid Ericastiftelsen i Stockholm. Allis Danielson arbetar f n med bildanalys av teckningar gjorda av förskolebarn som ingår i Inger Nelson-Löfgrens undersökning om småbarns föreställningar om alkohol. Vi vill påpeka att Allis Danielson inte fått någon rimlig tid eller resurser till att på ett mera ingående sätt arbeta med våra teckningar.

För att belysa möjligheten till materialinsamling med hjälp av barnens teckningar, har vi ändå valt att publicera hennes kommentarer till teckningarna:

" Teckningarna är tydligt anknutna till de uppsatser som eleverna tidigare skrivit. Därför är det svårt att förstå innebörden av en del teckningar. I varje fall skulle en kommentar till teckningen ha hjälpt.

Ganska många, en dryg fjärdedel, av eleverna distanserar sig från ämnet genom att göra skämtteckningar, där de dramatiserar, överdriver och gycklar med alkoholistämnet. Detta uttrycker givetvis ångest och oro som drivkraft bakom försvaret. Detta kan anses som betecknande för åldern då driftarna i alla avseenden väcks och oroar. Ungdomarna är osäkra på sina egna förmågor att handskas med de drift- och lustbetonade tendenserna. De känner rädsla att förlora kontroll, oro för jagets svaghet inför omgivningens eventuella påverkan och frestelseinriktning.

Färgvalet är i många avseenden påfallande svalt - mycket rena blyertsteckningar. Även detta tycks stå i samband med åldern - mer arbete på att berätta med form såsom att återge människofigurer i rörelse, handling, än i färg som djupast uttrycker mer känsla. Kanske associeras också färg - krita - mer till barnslighet än till den adekvata åldern. Kanske vill man åskådliggöra mer kuslighet och ruggiga effekter i svart-vitt än i färger.

Mer skulle gå att förstå, om man visste könstillhörigheten. Är pojkarna mer skrämde av ämnet än flickorna? Eftersom jag kunnat identifiera kön på 20 st /namn/ kan man se hur olika flickor och pojkar tycks engagera sig i eller försvara sig mot detta ämne.

Jag har gjort ett försök att dela in teckningarna i fyra grupper.

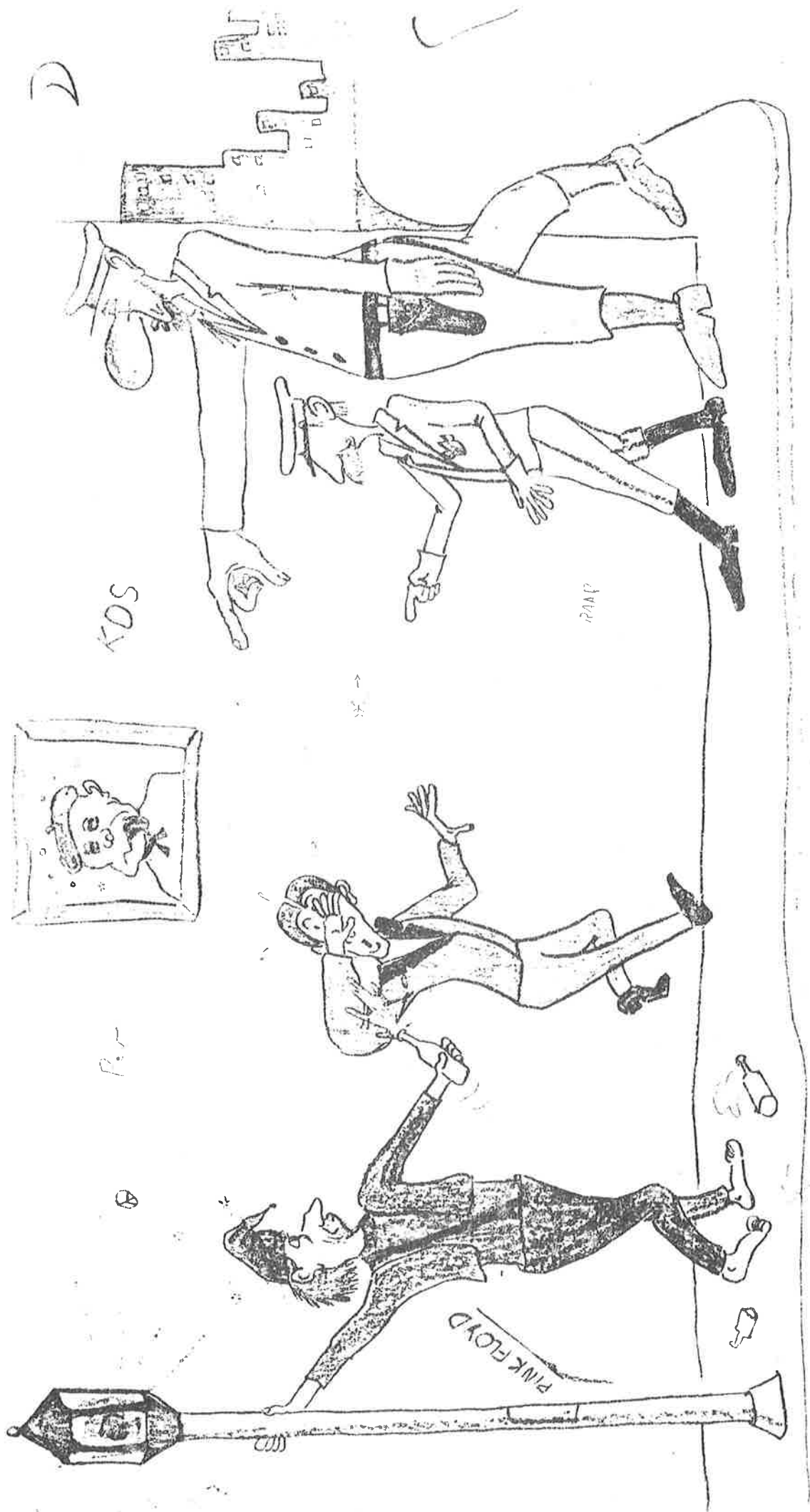
- 1 De som uppenbart använder sig av mad-tekniken med överdrifter i framställning av fysionomier och/eller kroppar. På ytan gyllande med ämnet, som uppväcker ambivalenta känslor, där ångestförsvaret visar sig i tendenser att distansera. Aggressiva moment förekommer i en del av dessa. Motsättningarna mellan driftstillfredsställelse /oral, alkohol/ och överjagskontroll /polis, straff, sjukdomshot/ finns framställt. Se figur 1.
- 2 Motsatsen till 1-teckningarna tycks vara de som framställer alkoholists plåga, sorg, eftertanke, ensamhet, rop om hjälp. Här ingår ett starkt inslag av inlevelse och öm medkänsla. Här skildrar en del hur omvärlden fördömer i stället för hjälper. Isolering och brist på kontakt är påtaglig utom i ett par bilder. Se figur 2.
- 3 I denna kategori har jag samlat de teckningar som är mer beskrivningar av dryckessituationer med eventuell åtföljande berusning. Jag ser dem som mer neutrala med en ordinär distans. Se figur 3.
- 4 En ytterlighetsteckning som jag inte riktigt kan få in i de övriga kategorierna är den med ett stort labyrintsystem av vägar, tunnlar, järnväg och broar. Här finns ingen synlig människa, men idén kan vara att framställa rattfyllerister och fara i trafiken... Troligen avser han också att visa hur svår vägen är till ett levande och positivt liv, den lilla grönsakande ön, för den som förrirat sig i alkoholists skenvärld. Se figur 4.

Nästan hälften av barnen har visat inlevelse och engagemang i ämnet - en upplevelse av tragiken och ett behov att hjälpa. Av dessa är de flesta flickor - kanske huvudparten om de tre där könet ej är angett är flickor.

Detta sammanfaller med den mjukare inställning som flickorna ofta har - deras människointresse och intresse av vård och hjälpande. I detta angrepp på ämnet ligger också ett tecken på att flickorna mest ser den alkoholiserade som objekt och ej som direkt identifikationsfigur. Alla de tecknade alkoholisterna synes ju vara män, med något oklart undantag.

Pojkarna är nog därför också närmare identifikation med sina figurer och därför blir de mer skrämde och distanserar som försvarsåtgärd."

Figur 1

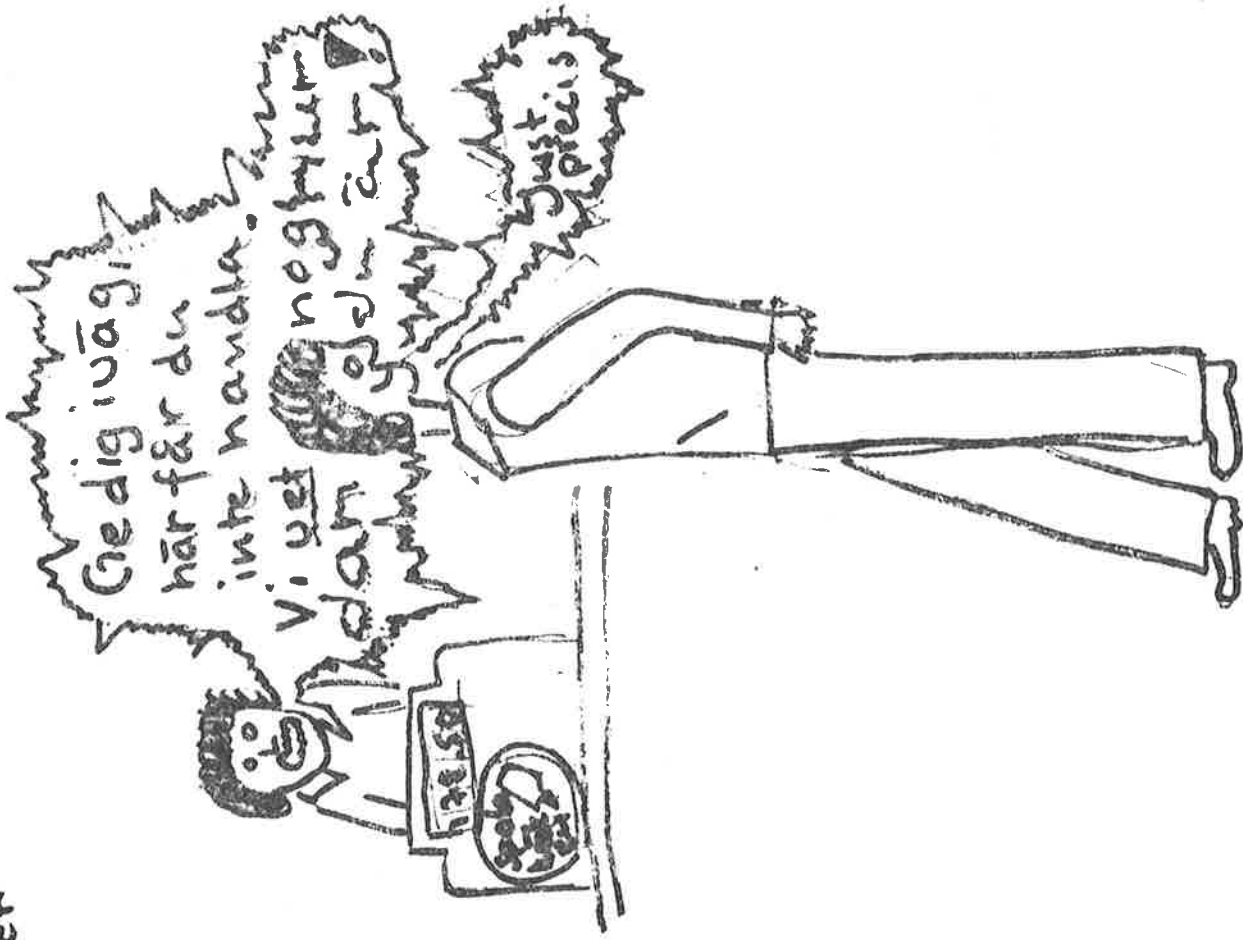
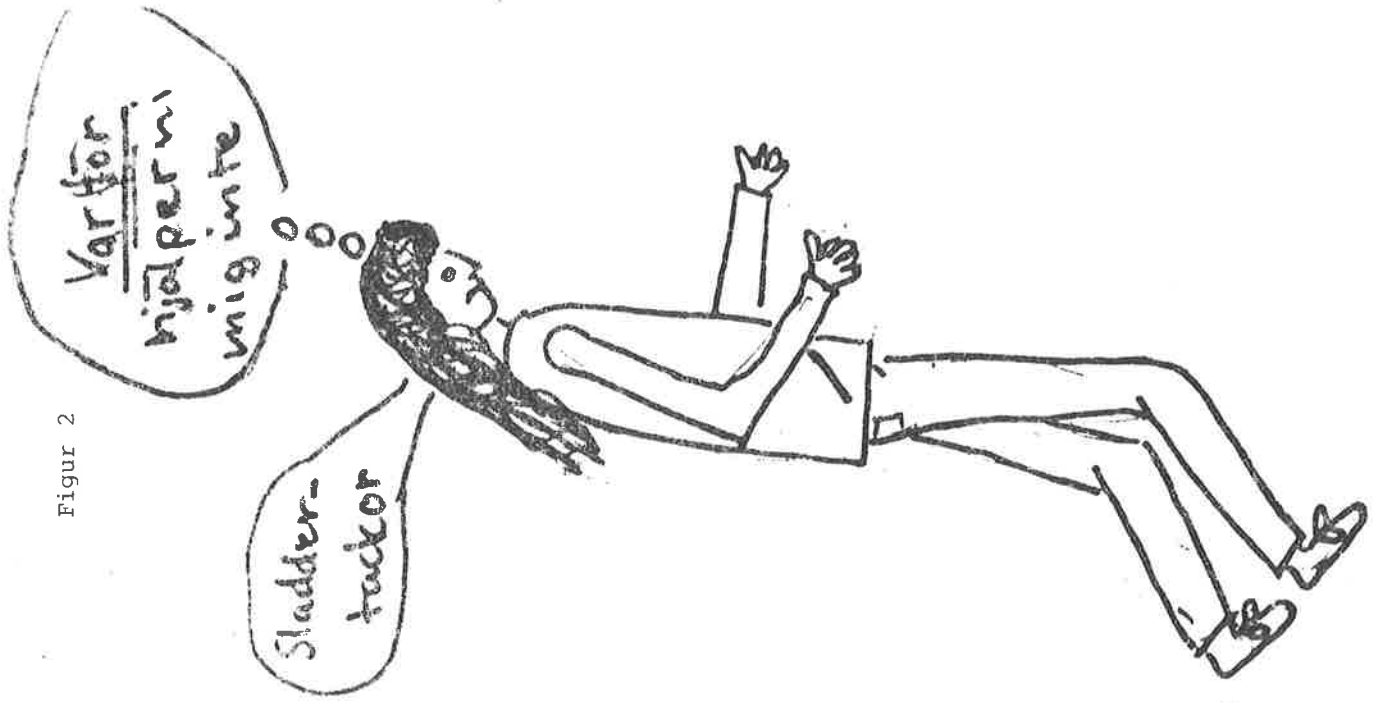

Vi bara stjälp
och stjälp
varför inte
HYÅLP!?

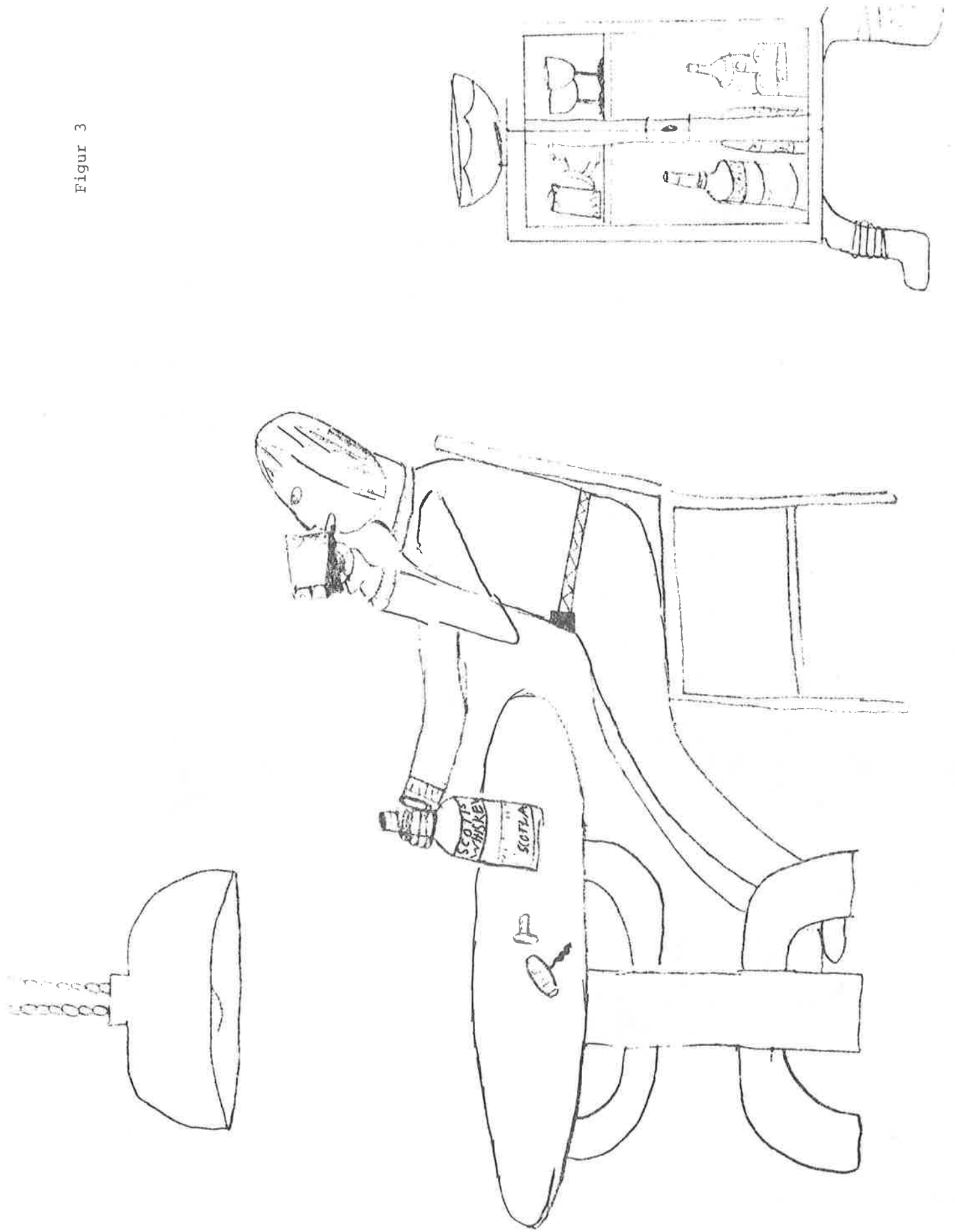
Innan det är
för sent?!

Figur 2

"En händelse ur en alltidslistsdiu"

Figur 3

4.9 Lektion 6 1980-04-30. Intervjuförberedelser

Vi tog fasta på att barnen uttryckt intresse för att intervjua människor i olika åldrar kring alkoholfrågan. Tillsammans med barnen diskuterade vi vilka frågor som kunde vara relevanta att ställa vid en intervjuundersökning, och kom fram till att det vore intressant att se på vuxnas attityder till ungdomars alkoholbruk samt ungdomars attityder till vuxnas och formulera de följande:

Fråga till vuxna i åldrarna 30 - 50 år:

1 *"Vad tycker du om ungdomars alkoholbruk?"*

Fråga till ungdomar mellan 16 - 17 år:

2 *"Vad tycker du om vuxnas alkoholbruk?"*

Vi ville även få en uppfattning om hur de intervjuade såg på möjligheterna att minska alkoholbruket. Vi formulerade därför en fråga som barnen skulle ställa till båda ålderskategorierna nämligen:

3 *"Vad kan göras för att minska alkoholbruket i Sverige?"*

Barnen fick undervisning i elementär intervjumethodik och fick i uppgift att var och en gå ut och ställa dessa frågor till en vuxen och till en ung person. Intervjuszvaren skulle de skriva ner inför nästa lektion.

Syftet med dessa intervjuer var, att barnen själva skulle inhämta uppgifter, troligen från närstående personer. De sammanställda svaren skulle sannolikt visa olika synsätt på alkoholbruket. Därigenom skulle alkoholfrågans komplexitet kunna beläggas med hjälp av deras eget material.

Under detta lektionspass fick barnen även till uppgift att skriva ner fem egenskaper, som de ansåg vara utmärkande för en person som använder alkohol, således en "brukare". De skulle även skriva ner fem egenskaper som de ansåg vara utmärkande för en person som är helnykterist. Idén till detta hade vi fått genom ett försök som den engelske forskaren Bynner gjort för att kartlägga attityder till rökare och icke-rökare (Bynner, J. 1969).

Vi ville med detta ta reda på om barnen knöt speciella egenskaper till de två olika kategorierna, och på så sätt få underlag till en diskussion,

Barnen hade mycket svårt att komma på vad som skilde "brukaren" och nykteristen förutom att nykteristen mätte bättre och aldrig var "bakfull". En pojke skrev: *"Jag tycker inte det är något fel på varken eller ... Dom skiljer sig inte som människor. Mer än att dom säger ja eller nej."*

Barnen räknade upp en mängd egenskaper men det fanns inga tendenser i svaren som t ex att man ansåg det "tufft" att dricka. De hade inte heller någon moraliserande inställning eller tog ställning varken för brukaren eller nykteristen. Det framkom i diskussionen efteråt att de i allmänhet hade en liberal inställning till alkoholbruk, men tog avstånd från missbruket.

4.10 Föräldramöte 1980-05-20. Om normer

Till detta möte inbjöds föräldrar, klassläraren samt blivande klassföreståndaren i högstadiet.

Avsikten med mötet var att diskutera gemensamma normer för föräldrar och skola i förhållande till barnen.

Vi inledde med en kort teoretisk genomgång av normbegreppet och redogjorde för en normstudie som utförts av PBU inom Stockholms läns landsting (Humble, K. 1979).

I denna studie intervjuades 40 pojkar och flickor i 14 - 18 års åldern om sina hemmiljöer, om i vilken utsträckning föräldrarna engagerade sig i sina ungdomar och om vilka normer som fanns i hemmet. Livet utanför hemmet belystes med särskild inriktning på skolk, missbruk och stöld.

I studien betonas hur viktigt det är att normer finns och att dessa tar formen av varseblivningsbara regler för den unge. Normöverträdelser måste dessutom följas upp med sanktioner. Dessa sanktioner måste inte nödvändigtvis vara bestraffningar, men de måste vara av en sådan beskaffenhet, att den unge inser att detta verkligen är föräldrarnas allvarliga mening, och att föräldrarna ser som sin uppgift att överföra dessa regler.

När så är fallet talas i denna studie om adekvat normstruktur till skillnad från inadekvat normstruktur med otydliga regler och liten eller ingen sanktion vid normöverträdelser.

För de 40 ungdomarnas hemmiljö har forskarna förutom normstruktur på basis av de ungas utsagor om klimatet och trivseln i hemmet, klassificerat de känslomässiga relationerna i hemmet som gynnsamma respektive ogynnsamma. Normöverträdelser i termer av alkoholbruk, skolk och stöld har sedan relaterats till de två variablerna normstruktur och familjens känslomässiga klimat.

"Den faktor som mer än någon annan tycks determinera ett normkonformt förhållningssätt i värderingar och handlingar är alltså tydlighet och konsekvens/uppföljning från föräldrarnas sida vad gäller normformuleringar i aktuella avseenden." ... "Å andra sidan måste betonas att materialet ger klart belägg för, att enbart ett gott känsloklimat utan upplevda krav på ungdomarnas handlingar inte är tillräckligt för att determinera normkonformism." (Humble, K, 1979 s 58 ff).

Man kan uttrycka det så att såväl engagemang som struktur behövs för en gynnsam normutveckling.

Av intervjumaterialet framgår att ungdomarna önskar hjälp inför socialt krävande situationer då de ofta känner osäkerhet och ångslan. Det visade sig också att de normföreskrifter som kommer t ex från kamratgängen för många ungdomar förefaller vara betydligt mera abstrakta och svårbegripliga än föräldrarnas.

Efter denna genomgång vidtog en diskussion om problemet "att vara tydlig för sina barn". Denna mera allmänna diskussion ledde över till utarbetandet av gemensamma förhållningsregler i förhållande till alkohol, rökning på fester, föräldrafria fester och hemkomst-tider.

Föräldrarna enades om följande förslag till regler:

- "1 Fester i skolan och privat bör sluta vid samma tidpunkt, nämligen kl 23.00.
- 2 Festerna skall vara alkoholfria.
- 3 Festerna skall vara rökfria.
- 4 Festerna skall inte vara föräldrafria. Föräldrar skall vara tillgängliga i hemmet."

Det beslöts att dessa punkter skulle tas upp med barnen vid vårt nästa möte med klassen. I början av höstterminen och därmed i början av högstadiet skulle vi, barnen, föräldrarna och lärarna träffas igen för att diskutera kring gemensamma regler. Positivt var att barnens blivande klassföreståndare deltog i detta möte och på så sätt kunde bidra till kontinuiteten in i högstadiet.

Vi upplevde detta möte som kreativt och hoppfullt. Inte i och för sig p g a de regler som föräldrarna kommit fram till, utan därför att vi fick en känsla av att föräldrarna nu började att komma "on speaking terms" kring för dem väsentliga frågor. De sökte gemensamma lösningar på problem som en grupp, och inte bara som enskilda föräldrar.

4.11 Lektion 7 1980-05-30. Alkoholfrågans komplexitet

Vi började med att gå igenom sammanställningen av barnens intervju-svar.

I svaren på "attitydfrågan" framkom olika synsätt mellan vuxna och 16 - 17-åringarna. De vuxna tog genomgående avstånd till och moraliserade kring ungdomens alkoholbruk. De unga har däremot en liberal inställning till alkoholbruk "i måttliga mängder".

Vi fick även anledning att diskutera uttalanden som: *"Faktum är att de flesta människor blir gladare och trevligare av lite alkohol. Blyga människor har dessutom lättare att få kontakt med andra, om de är lite hämmade."* Det är viktigt att tillsammans med barnen se på alkoholkulturen i samhället i ett helhetsperspektiv och inte ständigt peka på skadeverkningarna. Alkohol har en anrik historia, om än inte så ärofull, och förekommer i skilda samhälls-system där den fyller olika funktioner, vilket även bör belysas.

Alkohol är också ett kärt tema för roliga historier och skämt, från de handfasta till de mera sofistikerade ...

Beträffande åtgärder för att minska alkoholbruket, förekom de mest skiftande svar. Det pläderades för restriktioner och motbok, det ansågs att man måste lära sig umgås med alkoholen på ett måttligt sätt, att man måste informera mera om skadeverkningarna, att föräldrar måste ägna sig mera åt sina barn etc.

I denna diskussion fick barnen fundera kring de olika ståndpunkter man "alkoholpolitiskt" kan inta, och de fick fundera kring konsekvenserna av olika åtgärder. Vi bedömer att de på detta sätt fick möjlighet att sätta sig in i problemets mångfald, och därigenom fick ett visst underlag, när de själva skall bilda sig en egen uppfattning.

Klassen delades därefter in i fyra grupper där vi, klassläraren och en resurslärare ingick i varsin grupp. Vi diskuterade de frågeställningar som tagits upp på föräldramötet. Barnen var synnerligen aktiva i smågruppsdiskussionerna. Detta talar för att i synnerhet kring känslomässigt engagerande ämnen, så bör undervisningen till en del ske i mindre grupper.

Vid uppsummeringen av gruppdiskussionerna framkom, att barnen i stort sett var eniga om att festerna skulle vara alkoholfria under högstadiet. Flera barn uttryckte, att det skulle kännas bra att veta att man kunde "avhysa" någon som drack sprit på en fest: *"Det kan ju kanske vara svårt att själv låta bli att dricka om man inte har kommit överens om att alla skall låta bli."*

Barnen tog även ställning för rökförbud på fester. Detta kändes som ett lätt beslut att fatta i dennaklass, där barnen är mycket sportintresserade. De samtyckte även till att föräldrarna fanns i hemmet "i skymundan" när man hade fest; i synnerhet flickorna upplevde detta som en trygghet.

Däremot kunde man inte enas med föräldrarna om att avsluta festerna redan kl 23.00, varför man skulle "förhandla" om detta vid nästa gemensamma möte.

Vi avslutade vårterminens lektioner med att barnen fick rangordna våra aktiviteter.

Arne H Lindgrens besök hade varit mest uppskattat. Därefter kom uppsatserna och teckningarna och sedan smågruppsdiskussionen kring normer och regler. Barnen uppskattade också att de hade fått vara med och föreslå innehållet i lektionerna. Föräldramötet kring filmen om ungdomsgänget kom långt ner på listan hos de flesta; vi hade också den uppfattningen att barnen då kom i skymundan, eftersom föräldrarna hade ett eget behov att diskutera tillsammans med de övriga föräldrarna.

4.12 AVSLUTANDE KLASSMÖTE 1980-10-07

Till detta möte kom barnen, deras föräldrar, deras mellanstadie-lärare, deras nye klassföreståndare samt rektor och vi själva.

Avsikten med mötet var att dels ge alla inblandade en sammanfattning av vår tid i klassen och dels förmedla att det i fortsättningen är barnens, föräldrarnas och skolans gemensamma ansvar att hålla diskussionen och handlingsberedskapen levande. Därför hade vi före mötet avtalat med ett av klassombuden att hålla i en avslutande diskussion med beslut om gemensamma regler för klassen.

Det är viktigt att utifrån kommande "experter" inte för in en diskussion i en klass, när de kommer till klassen, och tar den med sig därifrån när de lämnar klassen. Det är främst genom föräldrar och klassombud som en kontinuitet i dessa frågor kan upprätthållas under hela skoltiden. Genom att redan under mellanstadiet bjuda in den blivande klassföreståndaren i högstadiet och genom att inbjuda rektor, ville vi försäkra oss om en kontinuitet från skolans sida i dessa frågor.

För att markera detta övertagande av initiativet, inledde vi med vår sammanfattning, som vi valt att här publicera i sin helhet för att ge exempel på vår dialog med föräldrar och barn:

"Bästa föräldrar och bästa högstadieelever!

Varför finns alkohol i samhället?

Om den nu förorsakar så många problem, kostar så mycket pengar, varför förbjuds den inte?

Varför dricker jag ibland alkohol och varför dricker många andra föräldrar?

Det finns många frågor att ställa angående alkohol och få svar som gäller för alla. Det är olika för olika människor och olika vid olika tillfällen. Det handlar om hur vi trivs med oss själva. Om hur vi är, och om hur vi skulle vilja vara. Om hur vi känner det tillsammans med andra människor och det handlar om ifall det finns alkohol eller inte. Det är säkert viktigt hur vi lärt oss att använda alkohol eller låta bli. Vi kan för att tala med alkoholforskaren Bo Löfgren, tala om 3 M: MÄNNISKA, MILJÖ, MEDEL.

Det är så komplicerat, att det nästan inte är någon som orkar prata om det längre. Istället gör vi överenskommelser, ofta outtalade, att inte prata. Frågar du inte mig, så frågar jag inte dig ...

Det vi har önskat, Inger och jag, är just att ni barn och föräldrar, skall börja prata med varandra om alkohol. Det vill vi därför att vi som socialarbetare har lärt oss, att det bästa sättet att klara av ett problem - det är att kunna prata om det med dem som är viktigast för en.

För alla er barn kommer alkoholen att dyka upp som ett problem. Inte som ett problem på det sättet, att ni kommer att få alkoholproblem. Problemet är att ni förr eller senare blir tvungna att ta ställning till hur ni skall ha det, för egen del, med alkohol.

Vi vet, och ni vet, att många äldre ungdomar idag förstör sina fester med sprit. - Dricker sprit och blir förbannade och ovänner med varandra, förstör sina relationer med föräldrar och kanske värst av allt, använder alkohol så att de blir främlingar inför sig själva.

Ni har förvånat Inger och mig med att kunna så mycket om alkohol. Ni känner till olika sorter. Ni vet vad som händer när man dricker alkohol. Ni har träffat Arne Lindgren och han har berättat vilket helvete alkoholen innebar för honom. Vi har tillsammans sett film om hur kroppen reagerar på alkohol. Ni har diskuterat och frågat ut en massa människor vad man kan göra för att minska alkoholskadorna. - Men vad vet vi om hur ni själva skall ha det med alkohol?

Under högstadiet måste ni alla bestämma er för hur det skall vara med alkoholen i era familjer. Tonåringar måste bestämma sig, föräldrar måste bestämma sig och skolan måste bestämma sig. Vi tycker också att ni måste bestämma detta tillsammans. Bestämmer ni inte själva, så gör någon annan det. Ingen kommer tyvärr undan beslutet i dagens samhälle.

Hela ungdomstiden handlar ju om att få bestämma mer och mer över sitt eget liv. När ni tonåringar var små, så bestämde era föräldrar allt för er. Nu bestämmer era föräldrar en del, och ni själva en del. Ju äldre ni blir, desto mera får ni bestämma själva.

När det gäller alkohol blir det lätt så, att först bestämmer föräldrarna och sedan bestämmer ... kompisarna. Själv lär man sig inte att ta ställning eller kanske skall jag säga slipper bestämma. Det kan kanske för stunden vara ganska skönt att någon annan bestämmer. Men om ni inte lär er att själva bestämma över era liv, att leva era liv - vem skall då göra det åt er? - När det gäller alkohol så är det i alla fall ni själva som får ta konsekvenserna.

Det här problemet gäller för övrigt inte bara tonåringar. Vi vuxna har ofta svårt att själva bestämma oss för om vi vill dricka alkohol eller inte, och det är inte mera rätt därför att vi är vuxna.

Forskare har visat på, att tonåringar ofta tror, att deras kamrater dricker mer än de själva gör, och att de dricker av andra anledningar t ex för att det är gott. Forskarna kallar detta för majoritetsmissförståndet. Man tror också att "alla andra" tycker att det är trevligt att dricka. Alltså, ungdomar går omkring och tror att deras kamrater tycker att det är bra med alkohol. Det finns inga ungdomar i er ålder som egentligen tycker att vin eller sprit är gott.

Det finns en pedagog och alkoholforskare som heter Ulla Marklund och hon håller på att arbeta fram ett undervisningsmaterial som skall "lära lärare" hur de kan visa för sina elever att de tror fel om sina kamraters alkoholvanor.

Hur mycket betyder då kamraterna och hur mycket föräldrarna? Även om det finns ganska mycket teorier om detta så är det förvånansvärt lite som finns skrivet i förhållande till alkohol. Det vi vet är, att ungdomstiden bäst kan liknas vid en slags balansgång mellan föräldrarnas och kamraternas förväntningar. Vi kan med gott stöd säga till er föräldrar att ni sannolikt betyder mera än ni tror och absolut mera än vad era ungdomar vill gå med på. Om jag skall ge er ett gott råd så får det bli - Tyck hellre till en gång för mycket än en gång för lite!

Vid ett nordiskt symposium i Helsingfors i augusti 1980 redogjorde en norsk forskare, Ragnar Hauge, för en undersökning där norska ungdomar mellan 12 - 17 år fick svara på fråga om vems meningar i samband med alkohol, som de ansåg vara viktigast. 62 % av ung-

domarna uppgav då föräldrarna. På fråga om föräldrarnas inställning, upplevdes föräldrarna vara svagt emot barnens drickande, medan far- och morföräldrarna upplevdes som starkt emot, och kompisarna som "spelar ingen roll".

Det var också föräldrarna, som barnen ansåg hade störst rätt att förvänta sig att de inte drack. I vilken utsträckning man lever upp till dessa förväntningar handlar förstås också om ifall man tror att normbrotten skall upptäckas. Barnen trodde emellertid inte att det var särskilt sannolikt att föräldrarna skulle få reda på ifall de drack alkohol.

En annan undersökning om tonåringar och normer (Henriksson, M. 1973) visar också att föräldrarna uppfattas som godtrogna av barnen. Hela 40 % av ungdomarna i denna undersökning avsåg att dricka sig berusade om tillfälle gavs, men endast 8 % trodde att föräldrarna förväntar sig detta av dem.

Sociologer och socialpsykologer har diskuterat att det idag är ett problem, att föräldrar inte vågar sätta gränser, helt enkelt vara föräldrar. Man talar t o m om en kulturkonflikt, p g a att de unga växer upp under så radikalt annorlunda förhållanden, att föräldrar inte längre kan fungera som lärare. De tvivlar på sina egna kunskapers och normers giltighet, när det pratar med barnen, och undviker som en följd härav att ta ställning. Man har t o m skapat ett uttryck för detta, man talar om att vi lever i ett prefigurativt normmönster, där de äldre alltså lär sig väl så mycket av barnen som tvärtom.

Man ifrågasätter inom denna del av socialisationsforskningen om inte allt tal om att överbrygga generationsgränserna kanske just medverkar till suddighet och oklarhet i relationerna mellan generationer. I detta sammanhang diskuterar man också, hur skolan medverkar till en åldersrelaterad likriktning i åsikter.

Men hur skall man som förälder göra då? Är det bäst att över huvud taget vara negativ och restriktiv till alkohol eller är det bättre om barnen någon gång får smaka hemma?

Om man skall tro Tuna-undersökningen så tycker 13 % av föräldrarna att barnen skall fostras till att inte använda alkohol, medan 82 % menade att de unga måste lära sig att använda alkohol på ett måttligt sätt, och att man kanske kan göra detta genom att låta barnen få smaka på t ex vin hemma.

I Stockholm har man nyligen genomfört en stor elevenkät på en skola som liknar vår vad gäller upptagningsområde (Åslund, P. 1980). 408 elever i årskurserna 7 - 9 har tillfrågats.

Man har undersökt vilken betydelse 1) kontakten med föräldrarna, 2) graden av umgänge med föräldrarna, 3) föräldrarnas egna alkoholvanor och föräldrarnas bjudvanor har, för barnens egna alkoholvanor.

DET TYDLIGASTE SAMBANDET FANN MAN MELLAN FÖRÄLDRARNAS BJUDVANOR GENTEMOT BARNET OCH BARNETS EGNA ALKOHOLVANOR.

Det tydligaste sambandet mellan att bli bjuden på öl, vin eller sprit och barnens alkoholbeteende fick man för vinet. Detta samband är högst i årskurs 7.

En vanlig uppfattning är också att barn som får dricka alkohol hemma, lär sig att sköta alkohol på ett bättre sätt. Denna undersökning visade på motsatsen. Barnen dricker sig i högre grad påverkade ju oftare de trakteras med alkohol av sina föräldrar."

Efter denna inledning indelades föräldrar och barn i fem grupper, ca åtta i varje med klassombudet som gruppledare. Vi och lärarna ingick inte i grupperna. Grupperna diskuterade:

"Hur vill ni att festerna skall se ut i klass 7?
 -Tider, dvs hur länge skall en fest hålla på?
 -Öl, vin etc, hur ställer ni er till det?
 -Föräldrafritt eller föräldranärvaro?
 -Rökförbud?"

Den uppsamlade diskussionen leddes av ett av klassombuden. Enighet var rörande när det gällde alkohol- och rökförbud samt att föräldrar skulle finnas "till hands" om än i skymundan, under festerna. Det blev som väntat diskussion mellan föräldrar och barn när det gäller tider, där barnen slutligen fick igenom att fester fick hålla på till kl 24.00.

Under diskussionen framkom att dessa regler även borde diskuteras med de tre övriga parallellklasserna, eftersom barnen umgås över "klassgränsen". Rektor föreslog att klassombudet i "vår" klass, skulle informera om detta vid ett föräldramöte för samtliga sjunde-klassföräldrar. Han såg positiva möjligheter till kommunikation mellan föräldrar i olika klasser genom detta. Vi ser det som angeläget att trenden med föräldrarnas avsvalnande intresse för deltagande inom skolan under högstadiet bryts.

Fem klassombud valdes därför och klassen delades in i fem "ansvarsgrupper", dvs varje klassombud skulle i samband med klassmöten ta kontakt med föräldrar som inte var närvarande vid mötet, ringa och informera och på så sätt försöka intressera samtliga föräldrar för att delta i klassmöten. Man betonade att det är viktigt att alla föräldrar och barn ställer upp solidariskt på de beslut som fattats vid klassmöten.

Vi fick avslutningsvis förfrågan om vi ville följa upp våra diskussioner kring alkohol och normer genom att delta i några klassmöten även i årskurs 8 och 9. Vi tackade ja därtill och ser detta som en möjlighet att följautvecklingen i klassen under högstadiet och förhoppningsvis kunna bidra till att diskussionen kring dessa frågor hålles levande.

Mötet avslutades med att föräldrarna fick besvara några utvärderingsfrågor.

5. UTVÄRDERING

Robert Bell definierar att "utvärdering är ett sätt att medvetet ta ställning till frågan om ett program fungerar i enlighet med i förväg uppställda avsikter". (Bell R.1975 s 20).

Olika modeller kan användas för att mäta effekten av ett forskningsprogram. Harald Swedner påpekar svårigheterna att hålla miljöfaktorn under kontroll vid experiment "ute i samhället" jämfört med vid laboratorie-experiment. Likaså pekar han på svårigheten att ur en gemensam "baspopulation" ta fram en likartad kontrollgrupp. (Bell, R. 1975, s 221).

I samband med målformuleringen av vårt projekt, diskuterade vi relevanta utvärderingsmetoder. Vi avfärdade tanken på kontrollgrupp, dvs en parallellklass, då vi bedömde att de resultat i form av större medvetenhet i alkoholfrågan och bättre handlingsberedskap som vi önskade åstadkomma, inte skulle kunna mätas i förhållande till en kontrollgrupp redan inom ett halvt år. Däremot får vi möjlighet att om tre år, dvs när barnen går i årskurs 9, mäta deras attityder till och bruk av alkohol i jämförelse med parallellklasser.

När det gäller arbetet med föräldrarna försökte vi få ett mått enligt måluppfyllelsemodellen. Vid det senaste klassmötet gav vi dem därför följande utvärderingsfrågor:

"Vårt syfte har varit att arbeta kring alkoholfrågan för att försöka förhindra att barnen ägnar sig åt "bruk av alkohol" under uppväxttiden.

- 1 Vilka positiva respektive negativa synpunkter har du på vårt sätt att arbeta kring detta?
- 2 Vad har vår medverkan betytt för ditt sätt att prata med ditt barn om alkohol?"

Redovisning av föräldrarnas svar:

- "1 Som klass hade vi över huvud taget aldrig tagit upp saken - i varje fall inte i förebyggande syfte. Det har känts väldigt bra och nyttigt. Man vet vad de andra tycker, och barnen vet också!
Personligen har vi tvingats tänka igenom och precisera vår egen inställning till alkohol i allmänhet och barnens vanor i synnerhet.
Inget negativt kan vi komma på. Metoderna verkar ha fått gensvar hos barnen. Mötet med Arne H Lindgren var nog ett lyckokast.
Det är bra att ni kommer tillbaka, det ger en chans att följa upp och aktualisera igen. Vi är nyfikna på om ni då kan redovisa nån sorts fortsättning på er forskning.
- 2 Mycket positivt har jag upplevt möjligheten att få diskutera dessa saker med de andra föräldrarna i klassen, inte bara vid något enstaka tillfälle utan återkommande under en längre period, förhoppningsvis ända upp i nian.
Det har varit bra att den privata diskussionen i hemmet har kunnat fogas in i ett större sammanhang. Bra för barnet att känna att det här är saker som alla diskuterar.
- 3 Sättet att arbeta har varit mycket positivt. Resultatet går naturligtvis ej att avläsa nu men grunden att stå på för fram-

tiden bör ha blivit mycket stabilare. Frågan har i vårt fall varit för tidigt väckt då vårt barn är stor motståndare till alkohol. Om fem år anser jag att vi kan avläsa resultatet av vårt arbete.

- 4 Mycket bra att vi alla fått "en omgång" i detta svåra ämne. Normalt pratar vi om det mesta hemma, för det mesta öppet och vid rätta namn - men det är förstås en svår sits, att fördöma sitt eget handlande ...
Jag är av den åsikten att ert arbete i klassen icke minst haft betydelse för oss föräldrar.
- 5 För barnens del tycker jag att er "undervisning" varit mer engagerande och därmed givit mera för framtiden än den konventionella tycks göra angående alkohol.
Vi har nog pratat mer om alkoholbruk, både eget och andras, än om ni inte aktualiserat frågan. Öppenheten kanske inte har påverkats.
Jag tycker det känns tryggt och bra att veta att ni kommer tillbaka till oss på föräldramöten och kan hjälpa oss med de problem som ni förutsätter kommer.
- 6 Vi har på ett naturligt sätt fått tillfälle att diskutera med andra föräldrar - lärt känna andra föräldrar - fått stödet av gemensamma regler.
Negativt??? Möjligen om förväntningarna att ej möta problemen nu efter detta - att dessa förväntningar blivit för stora.
Er medverkan har väl varit att det över huvud taget blev av att prata om alkohol i en ålder när problemen ännu ej dykt upp.
- 7 Det mest positiva är att föräldrar och barn tillsammans med er, har försökt att enas om hur vi som grupp vill ha det. När det gäller alkohol, rökning, tider etc är det väldigt skönt att få stöd hos varandra när och om problem uppstår framöver.
Tack för att ni kommit till vår klass och velat jobba med oss!
- 8 Några negativa synpunkter på ert arbete har jag inte.
Det har väl resonerats mer om alkohol hemma vilket kanske haft mest betydelse visavi gymnasisten, sjätteklassaren tror ju ännu att han aldrig blir så dum att han använder alkohol.
Viktigast för den här klassen har nog varit att ni hjälpt till med att stärka gemenskapen (utöver "vaccineringen" förstås) mellan barn och mellan föräldrar och mellan barn och föräldrar; och lärarna inte att förglömma. - Tack för det!
Barnen har uppskattat att ni resonerat med dem på lika fot, inte som de vildar de var beryktade för, och inte som undervisningsobjekt.
- 9 Samtalen förefaller att ha resulterat i sund skepsis mot alkoholbruk. I alla grupper idag tycks man ha betraktat alkoholfri samvaro som självklar. Förhoppningsvis kan den inställningen stå sig (liksom icke-rökande, - rökning tycks betraktas som trams).
- 10 Har upplevt "träffarna" som allmänt positiva och delvis intressanta, måste dock säga att de ej har påverkat eller ändrat min inställning i alkoholfrågan eller ökat kontakten med mitt barn i intensivare diskussioner kring alkoholen.
- 11 Vi har fått veta mer om vart ett tidigt missbruk leder. Vi hade kanske inte tagit upp "problemen" förrän de fanns där. Vi vet nu vad andra tycker, och att vi faktiskt är eniga.
Vi kan kanske förhindra ett missbruk nu.
Tack för initiativet!
- 12 Positivt: Vi tror det är mycket viktigt att man tar sig tid

att diskutera sådana här frågor. Det har barnen fått nu i skolan. De har fått chans att prata med sina kompisar på ett riktigt sätt om alkohol. Annars blir det väl ofta något slags färggongsnack. Det är nog mycket bra att en engagerad "utomstående" kommer in, en som barnen inte har någon känslig relation till.

Negativt: Jag tror inga.

Betydelse för föräldrar: Vår inställning har väl inte förändrats men tack vare ert arbete har kanske möjligheten att diskutera med dem ökat.

Betydelse för klassen: Jag tror det haft stor betydelse nu när vi diskuterat normer. Det är fint och bra att ha normer och stöd av föräldrarna.

13 Det har varit enbart positivt, det sätt som ni arbetat på. Bl a har "smusslet" kring denna fråga eliminerats. Öppna ambitiösa attityder har skapats.

Våra personliga attityder har inte förändrats, möjligen förstärkts (vi brukar livligt diskutera allt som rör familjens problem).

14 Arbetsformen något tungrodd, men ett sätt att diskutera frågorna i grupp. Vi har inte haft svårt att prata om alkohol tidigare - därför ingen skillnad inom familjen."

I mötet deltog 18 föräldrar av klassens 28. 4 föräldrar lämnade inget skriftligt svar, men uttryckte muntligt positiv respons. Ett problem är bortfallet av de föräldrar som inte deltog i sista mötet. Klassmötena har haft hög deltagarfrekvens, de flesta föräldrar har deltagit mer eller mindre regelbundet i våra aktiviteter. 5 föräldrar har inte deltagit i några möten, men de har liksom övriga föräldrar informerats dels skriftligt, dels i vissa fall per telefon om aktiviteterna i klassen och om vad som har tagits upp på klassmötena. Ett problem att beakta är just hur man skall nå de föräldrar som inte kommer till möten i skolan. Klassombudens ansvarsgrupper är ett sätt att hantera detta.

En förälder uttryckte redan vid första mötet att han tog avstånd från vårt föreslagna sätt att arbeta kring alkoholundervisningen. Han menade att dessa frågor hör hemma inom familjen där var och en borde ta ansvar för sina barn och ge dem riktiga normer och värderingar.

Vid analysering av de närvarande föräldrarnas svar, bedömer vi att syftet uppnåtts, nämligen att höja medvetenhetsgraden kring alkoholfrågorna för att förbättra handlingsberedskapen redan före barnens alkoholdebut. Det uttrycks även att en ökad kommunikation har kommit till stånd mellan föräldrar och barn och mellan föräldrarna i klassen, vilket även ingick i vår målsättning. Vi har valt att redovisa föräldrarnas svar i sin helhet för att förmedla bilden av deras subjektiva upplevelser kring vårt arbete.

Även barnens mellanstadielärare har utvärderat verksamheten, dvs givit sin syn på vårt arbete:

"Att på ett sådant här sätt arbeta med alkoholfrågan har för mig, både yrkesmässigt och personligen varit en mycket positiv erfarenhet. Det allra viktigaste tror jag har varit föräldrarnas samarbete. Då känner eleverna att skolan och hemmet är en enhet, som faktiskt bryr sig om dem. Att få föräldrarna med sig från början är oerhört väsentligt. Det är ju de som har den kontinuerliga kontakten med barnen.

Ett stort problem är de föräldrar, som aldrig kommer till skolan och föräldramöten. Ett sätt att försöka hjälpa deras barn är indelning av klassen i "familjegrupper" med klassombuden som ansvariga för varje grupp. Ytterst viktigt anser jag detta vara på högstadiet, då klassläraresystemet bryts.

Jag tror det känns väldigt tryggt för både barn och föräldrar om det finns möjlighet att skapa normer för fester, tider, rökning, alkoholförtäring etc.

Det var mycket positivt att arbeta med alkohol på olika sätt i samråd med eleverna. Framför allt de känslomässiga upplevelserna (t ex Arne H Lindgrens besök) tror jag har betytt mycket. Likaså samtalen i smågrupper. Men hur löser man det i en normal undervisningssituation? Läraren kan ju inte vara överallt. Ofta har föräldrar inte tid att ställa upp på dagtid. Kanske skolpsykologen skulle kunna hjälpa till där?

Några funderingar kring alkoholprojektet
från Annika Jeppsson"

6. SAMMANFATTNING

Är det över huvud taget möjligt att genom undervisning påverka barns alkoholkonsumtion?

Denna fråga kan inte besvaras entydigt på basis av vår rapport eller annan befintlig forskning. Men om det är möjligt, så måste en sådan undervisning bygga på andra förutsättningar än att öka kunskaper om alkoholens negativa effekter, i sig skall minska alkoholbruket bland barn och tonåringar.

Det är kanske så, att många människor avstår från bruk av alkohol på grund av sina kunskaper om skaderiskena. Det vi vet, är emellertid att de flesta använder alkohol trots sina kunskaper om skadeverkningarna. Vi skulle faktiskt kunna påstå, att alltfler människor dricker alltmer alkohol mot allt bättre vetande.

Av detta följer, att undervisningen utöver faktakunskaper om skadeverkningarna också måste omfatta andra faktorer. Ingenting tyder på att alkoholproblemet i första hand skulle vara ett informationsproblem.

Framväxten av barns och tonåringars alkoholbruk måste betraktas som ett inlärt beteende, som en del av deras socialisationsprocess.

Barn är under uppväxttiden delaktiga i en mängd läroprocesser, som skolan inte i någon högre grad påverkar. En sådan process är barnens socialisation av alkohol. Försök att påverka denna process, måste därför utgå från barnens egen verklighet och involvera människor i deras nära omgivning, i första hand föräldrarna.

Med ett socialisationstänkande som utgångspunkt, blir relationerna mellan eleverna och deras omgivning och interaktionen i dessa relationer det centrala, och inte detta att alkoholkonsumtion är baserad på rationella överväganden utifrån kunskaper om skadeverkningarna.

En intervention från skolans sida i barnens socialisation av alkohol, kräver en klart definierad målsättning. Målet för skolans alkoholundervisning är formulerat i 1969-års läroplan (se sid 9). För att kunna förverkligas i undervisningen, måste dock de allmänna riktlinjerna kompletteras med en genomtänkt strukturerad påverkansmodell.

Teoretiska överväganden, befintlig socialisationsforskning och egna erfarenheter från vårt arbete med barn, föräldrar och lärare, har lett oss fram till hur en sådan modell skulle kunna se ut i en sjätte klass.

Vi vill betona, att denna modell har störst giltighet för de barn, i den klass, på den skola där vi har arbetat.

För att göra det möjligt att generalisera vårt arbete i förhållande till andra barn, i andra klasser, på andra skolor har vi kommit fram till att följande principer måste vara vägledande vid uppläggningsen av en alkoholundervisning med verksamma effekter för att motverka barns alkoholbruk (se fig 5).

Inlärningsprincip	Problem	Implikationer för undervisningen
NORMPÅVERKAN	Föräldrarna är de viktigaste normgivarna för sina barn men tenderar ofta att underskatta sin egen betydelse Avsaknad av normer ger barnen en känsla av övergivenhet	<p>att involvera föräldrar i "vardagsnära" normdiskussioner i skolan</p> <p>att normer måste ha formen av tydligt observerbara regler</p> <p>att vid behov föra ut normdiskussioner att omfatta även parallellklasser</p> <p>att använda sig av befintliga relationer genom att positivt utnyttja grupptröcket i en klass i syfte att motverka "majoritetsmissförståndet"</p> <p>att inte enbart uppehålla sig vid allmänna normdiskussioner utan att även diskutera och rollspela kring t ex den sociala situationen vid bjudbeteende</p>
KOMPLEXITET	Många olika, ofta motsägelsefulla, förklaringsmodeller till alkoholproblemet förekommer Alkoholkulturen fyller olika funktioner, positiva och negativa	<p>att välja förklaringsmodeller utifrån ett förändringsperspektiv; dvs att ta fasta på sådana, som betonar individens möjlighet att själv bestämma över sitt bruk/missbruk</p> <p>att inte ensidigt fokusera på alkoholens skadeverkningar</p>
KONKRETISERING	"Alkoholfrågan" kan av barnen uppfattas som något abstrakt	<p>att undervisningsmaterialet måste anpassas till barnens utvecklingsnivå för att bli begripligt. Diskussionerna måste ibland "översättas" till ett verklighetsnära språk; t ex alkohol som trafikfara</p> <p>att förvissa sig om, att barnen verkligen <u>förstår</u> innebörden i olika problemställningar</p>

Undervisningsmodell för alkoholundervisning i grundskolan utgående från att barns attityder, normer och alkoholbruk främst är ett socialt inlärningsfenomen

Inlärningsprincip	Problem	Implikationer för undervisningen
NÄRHET	Barnen ser inte alkoholproblemet som relevant för egen del. Förlägger bruket/missbruket till andra grupper, t ex de utslagnas skara; "fyllegubbarna på stan". Vi- och dom-fenomenet	att låta barnen delta i uppläggnings av undervisningen att fokusera mera på bruk än på missbruk att låta barnen skapa eget undervisningsmaterial som t ex uppsatser, teckningar, egna intervjuer att sträva efter att diskussionerna skall vara relaterade till barnens sociala omgivning
KONTINUITET	Undervisningen kan av barnen upplevas som osammanhängande. Olika lärare och ev utomstående sakkunniga kan ha skilda, motstridiga målsättningar	att undervisningen måste vara planerad över längre perioder; de olika momenten skall bygga på varandra på ett för barnen relevant sätt att lärarna, förslagsvis vid varje läsårs början, gärna tillsammans med kollegor på samma stadium, skall planera undervisningen; när sakkunniga utifrån skall komma in, hur ansvarsfördelningen för undervisningen skall se ut etc att kontinuiteten över studiebyten skall upprätthållas att föräldrarna skall involveras i verksamheten (lärare förgår, men föräldrar består ...)
PROCESS	Barns alkoholkonsumtion är resultatet av en lång inlärningsprocess, som börjar i förskoleåldern och fortsätter under hela grundskoletiden	att undervisningen måste förekomma på olika stadier och upprepas att den skall vara målinriktad och förebyggande att den inte skall ha formen av tillfälliga "jippon" som enstaka studiedagar och kortlivade kampanjer
KOMMUNIKATION	"Tysta överenskommelser" mellan barn och föräldrar att inte prata om alkohol Skuldbelagt föräldrabruk orsakar dubbla budskap Barn och föräldrar har skilda alkoholupplevelser genom skilda fester. Familjen är isolerad från gemensam produktion av livs-sammanhang Föräldrarnas tystnad p g a farhågor för att väcka barnens nyfikenhet och lust att pröva på Lärarnas svårigheter att ta ställning i den värdeladdade alkoholfrågan	att skapa "uppfordrande tillfällen" för föräldrar och barn att prata om alkohol att bereda tillfälle för föräldrarna inom en klass att sinsemellan diskutera alkohol och därigenom utöka det sociala nätverket Motverka "våra barn och andras ungar" att medvetandegöra föräldrar om fenomenet "dubbla budskap" och vikten av att klargöra egna värderingar att även lärarna måste klargöra sina värderingar i alkoholfrågan, för att bli "tydligare" för barnen

7. LITTERATURFÖRTECKNING

- Ankarstrand-Lindström, G. Alkoholenkäten på Tuna rektorsområde i Lund ht 78, stencil
- Axelsen, T-Finset, A. Aksjonsforskning i teori og praxis, Trondhjem 1973
- Bell, R. Att utvärdera sociala program, Malmö 1975
- Blomberg, I-Marklund, U. Rapport från alkoholsymposium i Tours 1979, Alkohol och Narkotika 2/80
- Bronfenbrenner, U. Två barndomsvärldar, Stockholm 1973
- Bynner, J. The young smoker, London 1969
- Dorn, N. The Dede Project - Facts and feelings about drugs but decisions about situations, in use in English and Danish schools, London 1977
- Elkind, D. Barns utveckling och uppfostran ur Piagets perspektiv, Stockholm 1972
- Frykman, J-Lövgren, O. Den kultiverade människan, Stockholm 1980
- Gerdén, Å. Ungdom-alkohol, Falköping 1976
- Hansson, K-Saarman, T. Attityder till och kunskaper om alkohol. En studie bland två ungdomssample i Lund. Psykologiska institutionen, Lund 1970
- Hauge, R. Förelärdres og venners innflytelse på alkoholbruk blant ungdom - Paper framlagt vid symposium i Helsingfors, anordnat av Nordiska nämnden för alkohol- och drogforskning, augusti 1980
- Henell, O. "Kröken", Sober dokumentation 6/1979
- Henricsson, M. Tonåringar och normer, SÖ-rapport 4/1973
- Hibell, B. Om utvecklingen av den svenska ungdomens alkoholvanor från 1947 till 1976, Lund 1977
- Humble, K. Normer, 40 ungdomar om missbruk-stöld-skolk. Stockholms läns landsting, Stockholm 1979
- Hvidtfeldt, K-Dorn, N. Rapport om undervisning i faerdigheter i at tage beslutninger om legale og illegale rusmidler, Köpenhamn 1977
- Israel, J. Om relationistisk socialpsykologi, Göteborg 1979
- Jahoda, G. Children and Alcohol, London 1972
- Jonsson-Milton, P. Det är ju oss det gäller, SÖ-rapport 1979
- Kälvesten, A-L-Ödman, M. Barn i 5 länder tecknar och tänker, Uddevalla 1979
- Läroplan för grundskolan, Lgr 69, allmän del samt supplement "Undervisning om alkohol, narkotika och tobak"
- Läroplan för grundskolan, Lgr 80
- Löfgren, B. Alkoholismen, människan och samhället, Stockholm 1972
- Löfgren, B-Nelson-Löfgren, I. Berusad av myter, Forskning och Framsteg 1/1979
- Löfgren, B-Nelson-Löfgren, I. Alkohol - rus, missbruk, behandling, Avesta 1980

- Magner, B-Magner, H. Medveten människa, Malmö 1976
- Marklund, U. Analys av mål och innehåll för grundskolans undervisning om alkohol, narkotika och tobak, stencil, Göteborg 1971
- Marklund, U. Undervisning om alkohol, narkotika och tobak på låg- och mellanstadiet, SÖ, Stockholm 1977
- Marklund, U. Forskning och drogundervisning, Rapport från TSA:s litteraturgrupp 2/1978
- Nelson-Löfgren, I. Små barns föreställningar om alkohol, Alkohol och Narkotika 6/79
- Nihlén, K. Samspelet mellan skola och hem, Klippan 1976
- Nissen, P. Involveringspedagogik, Kristianstad 1979
- Nordiska nämnden för alkoholforskning, Ungdom och alkohol i Norden, utvecklingen i fem länder, Lund 1978
- Pockettidningen R, 6/1976, Barn, bovar och fyllisar
- Pockettidningen R, 3/1977, Sprit - Om supseder, dubbelmoral och förtryck
- Rapport 80, Alkohol och narkotika - fakta och debatt. Centralförbundet för alkohol och narkotika (CAN), Bromma 1980
- Sennerfeldt, P. Vad kan vi göra? - en handbok för skolans undervisning i drogfrågor, Uddevalla 1980
- Skolan skall fostra - En debattskrift av arbetsgruppen kring normbildning och normöverföring i skolan, Stockholm 1979
- Smart, R. The new drinkers, -teenage use and abuse of alcohol, Canada 1976
- SOU 1974:92, Alkoholpolitik
- Steinberg, J. Aktiva värderingar, Stockholm 1978
- Swedner, H. Sociologisk metod, Lund 1978
- Vinterhed, K. Skolan i flykten, Stockholm 1979
- Åslund, P. Dricker barnen mer alkohol ute om man bjuder dem på vin hemma? Paper vid symposium i Helsingfors, se Hauge

I serien MEDDELANDE FRÅN SOCIALHÖGSKOLAN har tidigare utkommit:

- 1981:1 FOSTERBARNSVÅRD OCH EKONOMI av Peter Westlund
- 1981:2 EN ALKOHOLENKÄT - OCH VAD SEN DÅ? EN MODELL FÖR ALKOHOLUNDERVISNING I EN SJÄTTE KLASS av Inger Farm och Peter Andersson
- 1981:3 PSYKOLOGIN I SOCIALT ARBETE: EN PEDAGOGISK DISKUSSION av Eric Olsson och Christer Lindgren
- 1982:1 VAD BÖR EN KURATOR KUNNA? av Karin Stenberg och Britta Stråhlén
- 1982:2 L V M BAKGRUND OCH KONSEKVENSER av Peter Ludwig och Peter Westlund
- 1982:3 INSYN - ETT FÖRSÖK TILL INSYN I ARBETSMILJÖN PÅ EN SOCIALFÖRVALTNING EN INTERVJUUNDERSÖKNING av Pia Bivered, Kjell Hansson, Margot Knutsson och P-O Nordin
- 1983:1 AVGIFTER PÅ SOCIALA TJÄNSTER - principer och problematik av Per Gunnar Edebalk och Jan Petersson
- 1983:2 EN INDELNING AV RÄTTEN - hjälpmedel vid inläsning av juridiska översiktskurser av Lars Pelin
- 1983:3 OM SOCIALA OMRÅDESBESKRIVNINGAR av Verner Denvall, Tapio Salonen och Claes Zachrison
- 1983:4 DE MANLIGA FOLKPENSIONÄRERNA I ESLÖV - Arbete, inkomst och levnadsförhållanden 1945 - 1977. Del I Förhållandena 1977 av Åke Elmér
- 1983:5 PSYKOLOGISKA FÖRKLARINGSMODELLER I SOCIALT ARBETE av Alf Ronnby
- 1983:6 FACKFÖRBUNDENS SJUKKASSEBILDANDE. EN STUDIE I FACKLIG SJÄLVHJÄLP 1886 - 1910 av Per Gunnar Edebalk
- 1984:1 DE MANLIGA FOLKPENSIONÄRERNA I ESLÖV - Arbete, inkomst och levnadsförhållanden 1945 - 1977. Del II Utvecklingen 1945 - 1977 av Åke Elmér
- 1984:2 FRÅGETEKNIK FÖR KVALITATIVA INTERVJUER - En sammanställning av Hans-Edvard Roos
- 1984:3 AKTIONSFORSKNING SOM FORSKNINGSSTRATEGI av Kjell Hansson
- 1984:4 FÖRÄNDRINGSPROCESSER INOM GRUPPER OCH ORGANISATIONER I PSYKOLOGISK OCH SOCIALPSYKOLOGISK BELYSNING av Eric Olsson
- 1984:5 ROLLSPEL - TILLÄMPNING OCH ANALYS av Kjell Hansson
- 1985:1 IDROTT OCH PSYKOSOCIALT ARBETE av Kjell Hansson
- 1986:1 ARBETSMILJÖ PÅ HEM FÖR VÅRD OCH BOENDE av Leif Roland Jönsson
- 1986:2 DE MANLIGA FOLKPENSIONÄRERNA I ESLÖV - Arbete, inkomst och levnadsförhållanden 1945 - 1977 (1983). Del III Utvecklingen inom oförändrade grupper av Åke Elmér
- 1986:3 UNGDOMAR, SEXUALITET OCH SOCIALT BEHANDLINGSARBETE PÅ INSTITUTION - Intervjuundersökning bland personalen på tre hem för vård eller boende i Skåne av Maud Gunnarsson och Sven-Axel Månsson

Exemplar kan rekvireras från socialhögskolans expedition, adress se framsidan